

Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Επιμέλεια: Κώστας Γιαννακίδης - Λαμπρινή Χ. Θωμά

[[<http://flashfiles.flash.gr/flash/Rid18/996.asp>]]

Στις 29 Μαΐου 1453, ο Μεχμέτ Β' πέρασε έφιππος την πύλη της Ανδριανούπολης και μπήκε στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την κυρίαρχη ιστορική αντίληψη οι οπλές του αλόγου του έσβησαν και τα τελευταία ίχνη του Μεσαίωνα. Ήταν, πράγματι, μία

ιππηλασία που έδωσε νέα δυναμική στη ροή της ιστορίας, όχι μόνο για τη μοίρα των λαών της περιοχής, αλλά για την παγκόσμια εξέλιξη. Η εδραίωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας άλλαξε τον προσανατολισμό των ενδιαφερόντων της Ευρώπης. Όταν αποκόπηκε από την Ανατολή, διοχέτευσε τη δυναμική της προς τη Δύση. Αν η Ανατολή παρέμενε χριστιανική, η Αμερική ίσως να είχε ανακαλυφθεί μετά το 1492...

Για τον νέο ελληνισμό, η 'Αλωση της Κωνσταντινούπολης είναι οι οδύνες της γέννησης του. Μετά την 'Αλωση ο νέος ελληνισμός αρχίζει να αποκτά ερείσματα ουσιαστικής συγκρότησης και κοινής έκφρασης. Η επανάσταση του 1821 ήταν το πρώτο ουσιαστικό βήμα της ιδέας που γέννησε η 'Αλωση.

Στο γεγονός της 'Αλωσης παραπέμπουν τα κείμενα που ακολουθούν στο αφιέρωμα του Flash.gr, το εκτενέστερο, πιστεύουμε, στο ελληνικό Διαδίκτυο. Φυσικά, δεν κομίζουν κάτι νέο, ούτε παρουσιάζουν τίποτε περισσότερο από μία προσπάθεια συνοπτικής καταγραφής. Ωστόσο, ελπίζουμε πως συνθέτουν την εικόνα των γεγονότων, ιδιαίτερα όταν ο αναγνώστης έχει αφήσει στα χρόνια του σχολείου πρόσωπα και πράγματα της μεγάλης αυτής ιστορικής στιγμής. Δυστυχώς, οι πηγές είναι σχετικά περιορισμένες.

Ο Γεώργιος Φραντζής (Σφραντζής), στενός φίλος και συνεργάτης του Παλαιολόγου, ήταν αυτόπτης μάρτυρας και καταγράφει στο «Χρονικό» του τα γεγονότα. Η μαρτυρία του έχει υποστεί αλλοιώσεις στη διάρκεια των αιώνων. Ο Δούκας έζησε την περίοδο της 'Αλωσης, αλλά δεν ήταν στην Πόλη. Σημειώνει πως έγραψε «όσα είδε και άκουσε.» Τον Δούκα συμβουλεύεται ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης. Δεν βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη την περίοδο της 'Αλωσης, αλλά είχε εργαστεί, κατά πάσα πιθανότητα, για τον Παλαιολόγο. Ο Κριτόβουλος γράφει μερικές δεκαετίες αργότερα με σαφή σκοπό να υμνήσει τον σουλτάνο Πορθητή.

Το ρωσικό χρονικό του Νέστορα Ισκεντέρη αποτελεί τη μαρτυρία ενός ρώσου χριστιανού που υπηρέτησε υπό τις διαταγές του σουλτάνου. Ο συγγραφέας δεν κρύβει το μίσος του κατά του σουλτάνου, αλλά είναι βέβαιο πως το χρονικό του υπέστη παρεμβάσεις και αλλοιώσεις. Οι ιστορικοί αντλούν στοιχεία από βενετσιάνικα χρονικά, πατριαρχικά αρχεία και τουρκικές πηγές οι οποίες επιδέχονται αμφισβητήσεις. Όλες οι πηγές συμφωνούν πως στις 29 Μαΐου έγινε μάχη κατά την είσοδο των πολιορκητών στην Πόλη.

Τουρκικές πηγές και πατριαρχικά αρχεία αναφέρονται σε διαπραγματεύσεις και συνθηκολόγηση μεταξύ των δύο πλευρών και παρέχουν στον ερευνητή τη δυνατότητα να ακολουθήσει και εναλλακτικές οδούς για τη διερεύνηση της αλήθειας.

Η σύνθεση της εικόνας ακολουθεί την κυρίαρχη ιστορική αντίληψη για τα γεγονότα. Πρόκειται για την αντίληψη του Ράνσιμαν που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την αφήγηση και καταγραφή των γεγονότων από τους σύγχρονους βυζαντινολόγους.

Ωστόσο, κατά καιρούς εγείρονται ερωτήματα για τη συμβολή που είχε στα γεγονότα η διαμάχη ενωτικών-ανθενωτικών. (Ενωτικοί: όσοι συμφωνούσαν με τη θρησκευτική σύμπλευση με τη Δύση. Ανθενωτικοί: ο κλήρος και η πλειοψηφία των κατοίκων της Πόλης που αντιδρούσαν στην ένωση των Εκκλησιών.) Τα ερωτήματα έχουν να κάνουν με τη στάση του κλήρου κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, το ρόλο που διαδραμάτισε ο Μέγας Λογοθέτης Λουκάς Νοταράς και ο πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος.

Ορισμένες αναφορές στους δύο άνδρες προσωποποιούν και τα ερωτήματα για συνθηκολόγηση, συμφωνία παράδοσης της Πόλης, αλλά και άσκηση πίεσης για την είσοδο των Τούρκων στην πολιορκημένη Κωνσταντινούπολη. Πρόκειται για την «αιρετική» θέση απέναντι στα γεγονότα, την οποία και καταγράφουμε.

Σχεδόν έξι αιώνες μετά τα γεγονότα, η 'Αλωση της Κωνσταντινούπολης παραμένει ένα γεγονός που συγκλονίζει τον συνεπή μελετητή. Το πάθος και η αγριότητα παραμένουν ζωντανά μέσα από τις σελίδες των αφηγήσεων, όπως και στιγμές ηρωισμού και υπέρβασης κάθε λογικής και από τις δύο πλευρές των τειχών.

Από το 1204 ως την Αλωση

«Η πόλις ήτον το σπαθί, η πόλις το κοντάρι, η πόλις ήτον το κλειδί της Ρωμανίας όλης»

Από το 1204, την τρομερή ημέρα της Αλώσης της Κωνσταντινούπολης από τα στίφη των Σταυροφόρων, έως την 29 Μαΐου του 1453, και την Αλώση της πόλης από τους Τούρκους, αυτό που ονομάζουμε Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, δεν υπήρχε ουσιαστικά. Η παρακμή που ήρθε με την άλωση της ως τότε θεωρούμενης ως άπαρτης Πόλης, και την, απίστευτη για

τους κατοίκους της, λεηλασία της από χριστιανούς, ήταν μοναδική στα ιστορικά χρονικά.

Η οργάνωση και ο γραφειοκρατικός ιστός της Αυτοκρατορίας διαλύονται. Η Τραπεζούντα, από τόπος εξορίας του Αυτοκράτορα ως την επιστροφή του (1260) με την εκδίωξη των σταυροφόρων, γίνεται κράτος ανεξάρτητο και αποκολλάται από τη Βασιλίδα των Πόλεων. Η χριστιανική Ανατολή δεν είναι ενωμένη πια. Είναι μια σειρά αδύναμων, φτωχών κρατών, αβέβαιων για το μέλλον τους.

Η πάλαι ποτέ πάμπλουτη Βασιλεύουσα μετατράπηκε σε ένα φτωχό άμοιρο βασίλειο. Ακόμη και η Αγία Σοφία --το καύχημα της πόλης-- ακόμη και το παλάτι των Βλαχερνών, ήταν φαντάσματα του εαυτού τους. Σύμφωνα με τον Βιλεαρδουίνο, ο χρυσός που κλάπηκε από την πόλη έφτανε σε αξία τις 800.000 μάρκα της εποχής -- πέρα από τα πολύτιμα αντικείμενα, τα ιερά λείψανα, που στέρησαν τον πλούτο και μέρος της ομορφιάς της από την πόλη. Ίσως αυτό να ήταν το λιγότερο. Οι συνέπειες της πρώτης 'Αλώσης ήταν τεράστιες κοινωνικά, οικονομικά και --από την εποχή της έναρξης του διαλόγου για την Ένωση των Εκκλησιών-- ηθικά και πνευματικά.

Οι αυθέντες της Πόλης ήταν πια πάμπτωχοι -- αν και παρέμεναν οι πιο καλλιεργημένοι από όλους τους βασιλείς της εποχής, με αυλή διανοουμένων ζηλευτή. Το διεθνές εμπόριο είχε περάσει στα χέρια των Ενετών, των Γενουατών, των ιταλικών ναυτικών πόλεων. Οι αυτοκράτορες δεν μπορούσαν να φροντίσουν τα ανατολικά σύνορα, διότι ο μεγάλος κίνδυνος είχε εμφανιστεί από τη Δύση. Τα άλλοτε πλούσια λιμάνια και αστικά κέντρα της Αυτοκρατορίας είχαν περάσει σε φράγκικα --κάποια και σε τούρκικα από τον 14ο αιώνα-- χέρια. Η δύναμη του νέου κατακτητή --των Τούρκων-- επιβεβαιώνεται συνεχώς με νέες λαμπρές νίκες και τα ελληνικά βασίλεια είναι αδύναμα να αντιδράσουν -- βρίσκονται στα χέρια ανίκανων ηγεμόνων και στενόμυαλων στρατιωτικών. Η κατάσταση την παλαιολόγειο περίοδο δεν καλυτερεύει --

μάλλον χειροτερεύει, κι οι εμφύλιοι οδηγούν πολύ γρηγορότερα σε μαρασμό, εξαντλούν τη χώρα οικονομικά και πολιτικά και --λόγω της συνήθειας των σφετεριστών να ζητούν ξένη βοήθεια-- φέρνουν γρηγορότερα τα ξένα ισχυρά βασίλεια ante portas. Από το 1340 οι Τούρκοι έρχονται πια προσκεκλημένοι στην Ευρώπη. Σε όλα αυτά έρχεται να προστεθεί και η πανώλη που έπληξε το 1347 την πόλη, σκοτώνοντας πάνω από το μισό πληθυσμό της. «Η πολιτική ιστορία του Βυζαντίου στην εποχή της δυναστείας των Παλαιολόγων αποτελεί διήγηση αφροσύνης και δυστυχίας, ώστε στο τέλος η χαριστική βολή του 1453 να έρχεται σχεδόν ως απολύτρωση» σημειώνει ο Σ. Ράνσιμαν. Βασιλείς σαν τον Ανδρόνικο Β' ήταν στολίσματα της διανόησης, άνθρωποι με απέραντη μόρφωση και χάρη, αλλά δεν είχαν κανένα διοικητικό ή πολιτικό προσόν - - αυτό που η πόλη χρειαζόταν περισσότερο από όλα.

Κι όμως, μέσα σε αυτό το κλίμα διάβρωσης, καταστροφών, απωλειών, παρακμής, στους δύο τελευταίους αιώνες της Αυτοκρατορίας --κατά τους οποίους δεν υπήρχε ουσιαστικά αυτοκρατορία, αλλά μερικά ελληνικά βασίλεια, με πρώτο αυτό της

Κωνσταντινούπολης-- η τέχνη, η φιλοσοφία, η ελληνική συνείδηση άνθισαν, όπως τα πιο ακριβά άνθη στην κόπρο. Ίσως χάρη σε κυβερνήτες όπως ο Ανδρόνικος Β', ίσως πάλι λόγω των πολιτικών προσπαθειών για ένωση των Εκκλησιών, που οδήγησαν στην ανάγκη ανάπτυξης επιχειρημάτων από τις πλευρές που τάσσονταν υπέρ ή κατά. Ή, τέλος, η μορφή που είχε πάρει η αυτοκρατορία, μια ομάδα πόλεων-κρατών, αυτούς τους τελευταίους αιώνες, να έφερνε κοντύτερα στο λαό το αρχαιοελληνικό πρότυπο ακόμη και στη διοίκηση. Ίσως πάλι, όπως πιστεύει ο Ράνσιμαν, ήταν η απόλυτη ταύτιση πια της λέξης Ρωμιός με τη λέξη Έλληνας. «Οι δυτικοί είχαν νικήσει και ταπεινώσει το Βυζάντιο, υπήρχε όμως κάτι που δεν μπορούσαν να του αφαιρέσουν ούτε ακόμη να το συμμαρτυρούν. Και αυτό το κάτι ήταν η ελληνική παράδοση... Οι δυτικοί περιφρονούσαν τους Γραικούς που έβλεπαν γύρω τους, αλλά δεν μπορούσαν να περιφρονούν την παιδεία των Ελλήνων. Ήταν φυσικό οι Γραικοί να εκμεταλλευτούν αυτό το κεφάλαιο. Ήχισαν να αισθάνονται υπερήφανοι για τη σχέση τους με τους δημιουργούς αυτής της παιδείας. Ο όρος 'Έλλην' άρχισε να χάνει την υποτιμητική του χροιά». Εκτός αυτού, οι Σταυροφόροι περιόρισαν, ουσιαστικά, τους Βυζαντινούς στα ιστορικά ελληνικά εδάφη, δίνοντας τους έναν ακόμη λόγο να δηλώνουν Έλληνες. Η νέα χρήση της λέξης «Έλλην» ξεκίνησε από την αιώνες ελληνική Θεσσαλονίκη, που παρήγαγε τους σημαντικότερους λογίους της Αυτοκρατορίας, ακριβώς λόγω της ελληνικής παιδείας -- ο άγιος

Νικόλαος Καβάσιλας, αδάμας της βυζαντινής διανόησης, χαρακτηρίζει Έλληνες, με πολιτιστική κυρίως έννοια, τους κατοίκους της συμβασιλεύουσας. Από την Κύπρο και τον λόγιο Αθανάσιο Λεπενδρηνό, έρχεται, την ίδια περίοδο, η επανεμφάνιση της φυλετικής χρήσης του όρου όταν γράφει «περί πάντων των Ελλήνων των εν Κύπρω», περιγράφοντας κι άλλους τόπους «εν οἷς Ἕλληνες ζώσι». Ο θεσσαλονικεὺς Δημήτριος Κυδώνης πρωτοχρησιμοποιεί τον όρο «Ελλάς» για τον χαρακτηρισμό της Αυτοκρατορίας. Μετά το 1350, η λέξη «Ἕλληνας» δεν σημαίνει πια ειδωλολάτρης, αλλά χριστιανός ορθόδοξος ελληνόφωνος που κατοικεί στα απομεινάρια της Αυτοκρατορίας. Με την εξαίρεση του, αυτοχαρακτηριζόμενου ως «Βυζάντιου», Γεωργίου Σχολάριου (που, ωστόσο, δεν ονομάζει την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη, αλλά με το αρχαίο της όνομα, Βυζάντιο) οι διανοούμενοι της τελευταίας περιόδου θεωρούν εαυτούς Έλληνες και οδηγούν την αυτοκρατορία σε μία αναγέννηση ελληνική, βαθιά επηρεασμένη από την αρχαιότητα.

Με τον ελληνικό τρόπο, λοιπόν, το πνεύμα κυριαρχεί. Στη διαλυμένη αυτοκρατορία οι επιστήμες προχωρούν, οι θεωρητικές συζητήσεις παίρνουν διαστάσεις εθνικών θεμάτων, η σπουδή των αρχαίων Ελλήνων γίνεται υποχρεωτική σε όποιον θέλει να σέβεται τον εαυτό του. Το ζήτημα των μεγάλων φιλοσοφικών-θεολογικών διαμαχών το εξετάζουμε αλλού. Πέρα από αυτές, ένας μεγάλος αριθμός σημαντικών επιστημόνων όλων των τομέων δίνει φτερά σε όλες τις επιστήμες κι ένας μεγάλος αριθμός καλλιτεχνών --αγνώστων, λόγω της βυζαντινής παράδοσης που θεωρεί, όπως κι η αρχαιοελληνική παράδοση, ότι για το εκάστοτε μεγάλο καλλιτεχνικό έργο η τιμή ανήκει στον χορηγό του-- οδηγεί την τέχνη σε ανεπανάληπτα ύψη. Όσα ονόματα καλλιτεχνών γνωρίζουμε είναι διότι είχαν κι άλλες ιδιότητες πιο σημαντικές για την εποχή -- ο Ανθέμιος και ο Ισίδωρος λόγου χάριν είναι γνωστοί διότι έτυχε να είναι και εξαίρετοι γεωμέτρες.

Οι εξαιρετικοί γιατροί των απομεινारीών της Αυτοκρατορίας, όπως ο (κυρίως φαρμακολόγος) Νικόλαος Μυρεψός, ο Δημήτριος Πεπαγωμένος, ο (κυρίως ουρολόγος) Ιωάννης Ακτουάριος --που πρώτος επισημαίνει το παράσιτο ταινία και πρώτος μελετά τις ψυχοσωματικές διαταραχές-- έδωσαν νέα ώθηση στην ιατρική -- μια επιστήμη που πάντα άνθιζε στο Βυζάντιο. Οι φημισμένοι δάσκαλοι του Πανεπιστημίου (Πανδιδακτήριου) της Κωνσταντινούπολης και της Νίκαιας, ο πολυγραφότατος γιατρός, φιλόσοφος, μαθηματικός, αστρονόμος Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο αστρονόμος Γρηγόριος Χιονιάδης, ο ιατρός και γεωγράφος Γεώργιος Χρυσοκκόκης, ο φιλόλογος Τρικλίνιος, ο μαθηματικός και διδάσκαλος της φιλοσοφίας Γεώργιος Ακροπολίτης, ο πανεπιστήμων Νικηφόρος Γρηγοράς, ο φημισμένος δάσκαλος Νικηφόρος Παχυμέρης, ο πρώτος

χρήστης των αραβικών αριθμών στην επικράτεια, Μάξιμος Πλανούδης, ο μαθηματικός Νικόλαος Ραβδάς, οδήγησαν στην επανενεργοποίηση της ενασχόλησης με τις «θύραθεν» επιστήμες, κι ας ήταν στην πλειονότητά τους μοναχοί κι ιερωμένοι. Οι λόγιοι Νικηφόρος Χούμνος, Θεόδωρος Μετοχίτης, Ιωσήφ ο Φιλόσοφος, Ιωάννης Κατακουζηνός, ο Δημήτριος Κυδώνης, ο Καλαβρός Βαρλαάμ, και το υπέρλαμπρο άστρο του Γρηγορίου Παλαμά --ο οποίος δεν επιθυμούσε να θεωρείται εγγράμματος ή λόγιος, αλλά είχε λαμπρότατη μόρφωση και εκπληκτικά οργανωμένη κι ευφυή σκέψη-- ο Ισίδωρος Βουχεράς, ο Θεόδωρος Μελητινιώτης, ο Δημήτριος Κυδώνης, ο Ιωσήφ Βρυέννιος, ο βαθύτατα μορφωμένος πλατωνιστής, ρηξικέλευθος Γεώργιος Γεμιστός (Πλήθων), που φώναζε παντού «Έλληνες εσμεν γένει τε και παιδεία», ο μαθητής του Πλήθωνα, Βησσαρίων, ο ακέραιος Μάρκος ο Ευγενικός, ο Γεώργιος Σχολάριος, υπήρξαν τα στολίδια αυτής της αναγέννησης -- ακόμη κι αν πρόσβευαν τελείως διαφορετικές απόψεις, υπήρξαν αληθινοί διανοούμενοι, άνθρωποι του πνεύματος και των Αναζητήσεων.

Αυτόν το ζωντανό ελληνικό πολιτισμό γνώρισαν οι δυτικοί επιδρομείς. Πολλοί από αυτούς, άνθρωποι καλλιεργημένοι με τα δυτικά μέτρα της εποχής, επιθύμησαν να φέρουν αυτόν τον πλούτο, ακόμη και αυτούς τους ίδιους τους δασκάλους, στη Δύση. Αν οι Σταυροφόροι είχαν πετάξει στη φωτιά τα συγγράμματα της θύραθεν παιδείας που βρήκαν στην Πόλη, οι απόγονοί τους πλήρωναν όσο όσο για έναν τόμο. Οι λόγιοι της Ιταλίας ταξίδευαν σε Κωνσταντινούπολη και Θεσσαλονίκη μόνο και μόνο για να ακούσουν τους Έλληνες λογίους να μιλούν, να συζητούν και να διαλέγονται. Νέοι έφταναν από τη Δύση στο Πανδιδακτήριο για να σπουδάσουν. Οι βυζαντινοί έχουν αποκληθεί «βιβλιοθηκάριοι των Μέσων Χρόνων». Λίγο πριν πέσει η πόλη, έδωσαν τη γνώση που είχαν σώσει, μες στους αιώνες, στην ελεύθερη και οικονομικώς αναπτυσσόμενη συνεχώς Δύση. Η τελευταία βυζαντινή αναγέννηση παραδίδει τη σκυτάλη του πολιτισμού στη Δύση, που ετοιμάζεται για τη δική της Αναγέννηση.

Ο πνευματικός διχασμός

*Κρειπτότερον εστίν ειδέναι εν μέση τη πόλει, φακτόλιον βασιλεύον Τούρκων
ή καλύπτραν λατινικήν.*

Λουκάς Νοταράς

Η περίοδος μετά τη λατινική άλωση, που ξεκινά με τον Αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγο τον Ελευθερωτή, δεν είναι και η περίοδος που εμφανίζεται για πρώτη φορά η πολιτική της ένωσης των Εκκλησιών. Είχαν προηγηθεί πολλές απόπειρες μετά το σχίσμα του 1054 για την αποκατάσταση της Ενότητας -- καταγράφονται περισσότερες από 30

επαφές και συμβούλια για αυτό το θέμα μεταξύ 1054 και 1204. Μια σειρά ειρηνικές απόπειρες, το έργο των οποίων καταστρατηγήθηκε και καταργήθηκε μετά την 'Αλωση του 1204.

**Ο ανθενωτικός
Μάρκος Ευγενικός**

Μετά το 1204 καταγράφονται τρεις «Ενώσεις». Οι ίδιοι οι σταυροφόροι αναγγέλλουν την πρώτη --κι αρχίζει η προσπάθεια, με κάθε τρόπο, προσηλυτισμού των Ελλήνων στον ρωμαιοκαθολικισμό στις φραγκικές κτήσεις-- η δεύτερη είναι η περίφημη «Σύνοδος της Λυών» --που αποτέλεσε μια απλή πολιτική συνθήκη μεταξύ αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου και πάπα Γρηγορίου Ι-- κι η τρίτη και πιο σημαντική, η σύνοδος της Φεράρας-Φλωρεντίας, του 1438, (ξεκινά στη Φεράρα το 1438 κι ένα χρόνο αργότερα μεταφέρεται στη Φλωρεντία). Η πρώτη ήταν αποτέλεσμα βίαιης κατάκτησης, οι άλλες δύο καταχρήσεις αυτοκρατορικών προνομίων που άφησαν πολλά χρόνια χωρίς αποδεκτό από τον λαό πατριάρχη την Κωνσταντινούπολη. Καμία τους δεν έγινε ποτέ αποδεκτή από τον λαό.

Η πατροπαράδοτη ισχύς των αυτοκρατόρων τοποθέτησε εκείνη την περίοδο στον πατριαρχικό θρόνο σειρά ενωτικών πατριαρχών --αν και με δυσκολίες-- με μόνη εξαίρεση την περίπτωση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, κατά την οποία, ωστόσο, ναι μεν καθαιρέθηκε ο ενωτικός πατριάρχης, αλλά ο θρόνος έμεινε κενός. Υπενθυμίζεται, επίσης, ότι αποτελούσε πάντα αυτοκρατορικό προνόμιο η σύγκληση οικουμενικών συνόδων -- αν και η σύνοδος δεν θεωρούνταν οικουμενική αν δεν αντιπροσωπεύονταν και τα τέσσερα Πατριαρχεία της Ανατολής. Γι' αυτό, άλλωστε, κι η πρώτη Ενωτική Σύνοδος, αυτή της Λυών, δεν θεωρήθηκε έγκυρη αφού δεν είχαν αντιπροσωπευτεί όλα τα ανατολικά πατριαρχεία, κι ο Μιχαήλ Η' δεν μπόρεσε να την επιβάλει. Ακόμη κι ο μεγάλος εχθρός των ησυχαστών και των ανθενωτικών, ο Βαρλαάμ, αναφέρει ότι επειδή «οι Έλληνες λεγάτοι στη Λυών δεν είχαν σταλεί ούτε από τους τέσσερις πατριάρχες ούτε από τον ελληνικό λαό» η προσπάθεια ένωσης δεν ίσχυε, όντας προϊόν επιβαλλόμενης πνευματικής βίας από τον Αυτοκράτορα.

Η Ένωση, λοιπόν, δεν έγινε δυνατή, λόγω της στάσης του λαού, ο οποίος είχε ανατραφεί χωρίς να αποδέχεται εκκλησιαστικά πρωτεία, είχε βιώσει τη βαρβαρότητα της δυτικής χριστιανοσύνης με τη φραγκική επέλαση και δεν επιθυμούσε καν μία αλληλοϋποχώρηση σε θεολογικά ζητήματα, όσα κι αν θα ήταν τα πολιτικά οφέλη.

Οι ίδιοι οι υπογράψαντες στη Φεράρα-Φλωρεντία με την επιστροφή τους δήλωναν --σύμφωνα με τον Δούκα-- «Υπογράψαμε την Ένωση και

ξεπουλάμε την πίστη μας». Δεν μπόρεσαν να την ξεπουλήσουν -- είχαν ξεχάσει το λαό που δεν θα επέτρεπε σε κανέναν να ξεπουλήσει την πίστη του, και συσπειρώθηκε γύρω από τη λαμπερή μορφή του Αγίου Μάρκου του Ευγενικού. Ο λαός ήταν ο μέγας ανθενωτικός -- λίγοι βυζαντινοί θα θυσίαζαν τη βασιλεία των ουρανών για ανθρώπινα πολιτικά οφέλη.

Η Αλωση της Πόλης το 1204 γέννησε στην Ανατολή βαθύ μίσος κατά της Δύσης. Ήταν ένας από τους λόγους που η Ένωση δεν μπορούσε να γίνει δεκτή από τον λαό. Η βαθιά πίστη των Βυζαντινών ότι είναι πολίτες του βασιλείου του Θεού επί γης, φορείς της Αλήθειας και του ορθού δόγματος, δεν επέτρεψε ποτέ στα πολιτικά «παιγνίδια» με την πίστη να ευδοκιμήσουν. Στα μάτια του λαού τα πράγματα ήταν απλά: όποιος υποστήριζε την Ένωση ήταν προδότης.

Με το λαϊκό αίσθημα εκφρασμένο και από πολλούς ιδιαίτερα μορφωμένους λογίους, υπερασπιστές της καθαρότητας της πίστης, οι Παλαιολόγοι δεν μπόρεσαν ποτέ να πραγματοποιήσουν την πολιτικά πολυπόθητη ένωση, που θα διαφύλαττε το βασίλειό τους από τους πολλούς και ισχυρούς εχθρούς. Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος βρήκε απέναντί του ακόμη και τα αδέλφια του. Είναι γεγονός πάντως ότι ακόμη κι οι ίδιοι οι οπαδοί της Ένωσης απέφευγαν να αναφέρονται σε ζητήματα δογματικά -- η γραμμή που πρέσβευαν ήταν πολιτική. Οι Ενωτικοί τόνιζαν πάντα τα πολιτικοστρατιωτικά οφέλη της ένωσης, μα τον λαό της πάλαι ποτέ Αυτοκρατορίας τον ενδιέφερε πολύ περισσότερο η εύνοια του Θεού.

Η έριδα μεταξύ Ενωτικών και Ανθενωτικών ήταν κυρίαρχη στη ζωή του Βυζαντίου μετά το 1204, και θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως πολλά θεολογικά ζητήματα που εξετάστηκαν στην αλαιολογία περίοδο δεν ήταν παρά οι άλλες όψεις του αυτού ζητήματος. Μεγάλα πνεύματα --από την εποχή των συνταρακτικών διαλόγων Γρηγορίου Παλαμά και Βαρλαάμ-- αντιπαρατέθηκαν με επιχειρήματα σε ένα φλογερό διάλογο, τον οποίο παρακολουθούσε με τεράστιο ενδιαφέρον ο πιστός λαός. Οι διαιρεμένοι λόγοι της τελευταίας εποχής είχαν επικεφαλής οι μεν ενωτικοί τον Βησσαρίωνα, μαθητή του Πλήθωνα που σεβόταν αλλά δεν ασπαζόταν τις απόψεις του δασκάλου του, οι δε ανθενωτικοί τον Μάρκο τον Ευγενικό και, όταν αυτός κοιμήθηκε, τον Γεννάδιο (Γεώργιο) Σχολάριο, κάποτε ενωτικό.

**Ο καρδινάλιος
Βησσαρίων**

Η μορφή του Βησσαρίωνα, λαμπρού δασκάλου της φιλοσοφίας και εχθρού της αποφατικής θεολογίας, ξεχώρισε λόγω των ρητορικών του χαρισμάτων. Ο Βησσαρίων, από τα 20 του έτη μοναχός, είχε μαγευτεί από την Ιταλία κι η θέση του ως ενωτικού είχε αποτελέσει μάλλον προϊόν πολιτιστικής παρά θρησκευτικής μεταστροφής. Πίστευε ακράδαντα ότι οι Έλληνες έπρεπε να καταφύγουν στις αγκάλες της αναγεννησιακής Ιταλίας -- η αποστροφή των συμπατριωτών του για τη θέση του αυτή τον πλήγωνε βαθιά. Ακόμη κι όταν έφυγε οριστικά για την Ιταλία --μετά τη στάση του λαού της Πόλης προς το πρόσωπό του, όταν επέστρεψε από τη Φεράρα Φλωρεντία-- γινόμενος καρδινάλιος, δεν έπαψε ποτέ να θεωρεί εαυτόν Έλληνα, να προσφέρει φιλοξενία σε όποιον έφτανε πρόσφυγας από την πόλη στην Ιταλία μετά την Άλωση και να αγωνίζεται να διασώσει όσα περισσότερα ελληνικά χειρόγραφα μπορούσε.

Ο Μάρκος Ευγενικός ανήκε στους λάτρεις της αποφατικής θεολογίας. Λόγιος και μαθητής του Βρυέννιου, είχε συγγράψει έργα υπερασπίζοντας τον ησυχασμό. Ακόμη κι οι μεγαλύτεροι αντίπαλοί του θεωρούσαν ότι υπήρξε ο πιο ακέραιος και ειλικρινής μεταξύ όλων --δυτικών κι ανατολικών-- των ανώτερων κληρικών της εποχής. Μαθητής του Ευγενικού ήταν ο Γεώργιος Σχολάριος. Βαθύτατος γνώστης της νομικής, θαυμαστής του Θωμά Ακινάτη στα νιάτα του, αλλά και λάτρης του Παλαμά, προσπάθησε στη νεότητά του να παντρέψει τη θεολογία των δύο, με όχι ιδιαίτερα καλά αποτελέσματα. Υπήρξε άριστος σχολιαστής του Αριστοτέλη και μελετητής του Αβερρόη και του Αβικέννα. Η στάση του μετά τη Φεράρα-Φλωρεντία, στην οποία υποστήριξε την ένωση, εξετάζεται παρακάτω.

Φεράρα Φλωρεντία-σύντομο χρονικό

Η σύνοδος που έγινε στη Φεράρα-Φλωρεντία, ήταν αποτέλεσμα επτάχρονης διπλωματικής προσπάθειας, ώστε οι παπικοί να αποδεχθούν τη σύγκληση Ιεράς Συνόδου, αλλά και να υποσχεθούν όχι μόνο την κάλυψη των εξόδων της αντιπροσωπείας της Ανατολής που θα μετείχε στη Σύνοδο αυτή, αλλά και την πολυπόθητη στρατιωτική βοήθεια προς την παραπαίουσα βυζαντινή αυτοκρατορία. Τα έξοδα δεν ήταν διόλου ευκαταφρόνητα, αν υπολογίσει κανείς ότι η ελληνική αποστολή αποτελούνταν από 700 ανθρώπους, εκπροσώπους των πατριαρχείων της Ανατολής και πολιτικού, με επικεφαλής τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγο και τον πατριάρχη Ιωσήφ Κωνσταντινουπόλεως. Η άφιξη της αντιπροσωπείας παρ' ολίγον να σημάνει και την επιστροφή της -- ακόμη κι οι ενωτικοί αντέδρασαν στην απαίτηση του Πάπα να του ασπαστεί το πόδι ο Αυτοκράτορας. Το δεύτερο σοβαρό θέμα --που πήρε καιρό να λυθεί--

- ήταν η χωροθεσία των θρόνων Πάπα και αυτοκράτορα, ενώ ο Πατριάρχης περιορίστηκε σε μια θέση ανάλογη με υψηλόβαθμου καρδινάλιου. Τα ζητήματα που μοιάζουν δευτερεύοντα ήταν σημαντικά ώστε η συζήτηση που θα ακολουθούσε να γινόταν με όρους ισότητας -- κάτι που δεν επετεύχθη, αφού ο Πάπας τοποθετήθηκε σε θρόνο ψηλότερο εξ όλων.

Τις δογματικές θέσεις των δύο πλευρών ανέλαβαν να εξηγήσουν από πλευράς Ανατολής ο Μάρκος ο Ευγενικός κι από πλευρά Δύσεως ο, επίσης εξ Ανατολής ορμώμενος, Βησσαρίωνας, τοποθετημένος από τον Πατριάρχη, που αναζητούσε απελπισμένος ενωτικούς επισκόπους, ως επίσκοπος Νίκαιας. Η κοινή συμφωνία που επετεύχθη --ενώ ο πατριάρχης Ιωσήφ είχε πεθάνει στην ξένη-- δεν ήταν συμφωνία μεταξύ ιερωμένων. Ήταν συμφωνία μεταξύ πολιτικών -- του Πάπα και του αυτοκράτορα. Το έγγραφο της Ένωσης, που προέβλεπε πλήρη αποδοχή των παπικών πρωτείων, υπογράφηκε από όλους κι από τις δύο πλευρές --πλην ενός-- ενώ δεν έφερε πατριαρχική υπογραφή, αφού δεν υπήρχε Πατριάρχης. Ο ένας που αντέδρασε ήταν ο Μάρκος ο Ευγενικός, επίσκοπος Εφέσου. Αρνήθηκε να υπογράψει, μόνος του, αποφασισμένος να προασπίσει την ανατολική πίστη, αν κι ήταν θετικός σε μία ισότιμη ένωση των Εκκλησιών --ο Πάπας Ευγένιος την ίδια στιγμή της άρνησης κατανόησε τι σήμαινε η έλλειψη αυτής της μιας υπογραφής: την αποτυχία της Ένωσης-- παρότι ο αυτοκράτωρ τον απείλησε ότι θα του αφαιρέσει την επισκοπική έδρα. Η επιστροφή της αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη σήμανε την αναγωγή του Μάρκου σε εκφραστή του λαϊκού αισθήματος, σύμβολο της απόφασης για την καθαρότητα της πίστης, πόλο ενότητας και ανάπτυξης του αντιλατινικού ρεύματος.

Ενωτικοί και Ανθενωτικοί μετά την «Ένωση»

Πλην του Μάρκου του Ευγενικού και του Βησσαρίωνα, στην ελληνική αποστολή μετείχαν ο ενωτικός ρώσος μητροπολίτης Ισίδωρος και οι λαϊκοί φιλόσοφοι Γεώργιος Σχολάριος, Γεώργιος Αμοιρούτζης, Γεώργιος Τραπεζούντιος και Γεώργιος Γεμιστός (Πλήθων). Η βίαιη και καθαρά πολιτική επιβολή της Ένωσης δεν βρήκε κανέναν από τους λαϊκούς -- πλην του Πλήθωνα-- αντίθετο. Ο Πλήθων δεν ήταν θρησκευόμενος -- ο λόγος που ετάχθη κατά της Ένωσης ήταν διότι θεωρούσε τη λατινική Εκκλησία πολύ πιο εχθρική από την ορθόδοξη απέναντι στην Ελεύθερη Σκέψη.

Όσοι ετάχθησαν υπέρ της Ένωσης αντιμετώπισαν τη λαϊκή οργή -- ακόμη κι ο Ισίδωρος, τον οποίο οι Ρώσοι καθαίρεσαν κι υποχρεώθηκε να ζητήσει

καταφύγιο στην Ιταλία. Ο Αυτοκράτορας δεν εύρισκε άνθρωπο να τοποθετήσει στον πατριαρχικό θρόνο -- ο Γρηγόριος Μάμμας, ο οποίος τοποθετήθηκε, δεν αναγνωρίστηκε από κανέναν. Αν κι ο Μάρκος ο Ευγενικός καθαιρέθηκε, ο λαός τον θεωρούσε τον αληθινό του Πατριάρχη. Ο Γεώργιος Τραπεζούντιος έφυγε για την Ιταλία όπου αναζήτησε περισσότερη ηρεμία.

Ο Σχολάριος ήταν η πιο ιδιαίτερη περίπτωση. Οι λόγοι που τον οδήγησαν να αρνηθεί αυτά που ο ίδιος είχε υπογράψει, με την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη, ήταν κατ' ουσίαν πολιτικοί λόγοι, αν κι είναι βέβαιο ότι μεγάλο ρόλο έπαιξε ο σεβαστός του δάσκαλος, Μάρκος ο Ευγενικός. Θεώρησε ότι η Ένωση θα έβλαπτε τα συμφέροντα της «Αυτοκρατορίας» -- η μοναχική κουρά του, κατά την οποία έλαβε το όνομα Γεννάδιος, ήταν κύρια ένδειξη της μετάνοιάς του. Μετά τον θάνατο του Μάρκου του Ευγενικού χρίστηκε ηγέτης των ανθενωτικών. Ο αυτοκράτορας, που δεν βρήκε κλίμα κατάλληλο ώστε να προωθήσει την αναγνώριση της Ένωσης, έχοντας αντίπαλο ακόμη και τη μητέρα του, άφησε στον διάδοχό του το βαρύ καθήκον του συλλεiturγου στην Αγία-Σοφιά και έναν λαό που αισθανόταν προδομένος και πικραμένος, πεπεισμένος ότι, αν γινόταν το συλλεiturγο, ο Θεός θα έπαυε να προστατεύει την πόλη του. Για τον Σχολάριο, όπως και για το μεγαλύτερο μέρος του λαού της Πόλης, σημασία δεν είχε η επίγεια ζωή, αλλά η επουράνια προστασία κι αποδοχή.

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση

Οι μορφές διανοουμένων που ξεχώρισαν τόσο από την ενωτική όσο κι από την ανθενωτική πλευρά, έχουν, όπως σοφά παρατήρησε σε μία από τις διαλέξεις του ο Σ. Ράνσιμαν, ένα κοινό χαρακτηριστικό: διακρίνονται από ιδιαίτερο ατομικισμό. «Ακόμη κι όταν είχε διαμορφωθεί οριστικά κόμμα φιλενωτικό μεταξύ τους και κόμμα που αντιτίθετο στην ένωση, ο αδιόρθωτος ατομικισμός τους εξακολουθούσε να ανθεί. Ο Πλήθων ο πλατωνικός ήταν αντίθετος με την Ένωση. Ο πλατωνιστής μαθητής του Βησσαρίων την υποστήριζε θερμά. Ο Σχολάριος ο αριστοτελικός, με τις συμπάθειες για τη σχολαστική θεολογία, διαδέχθηκε τον θιασώτη της αποφαιτικής θεολογίας Ευγενικό, ως αρχηγός της ανθενωτικής ομάδας. Ο αριστοτελικός Τραπεζούντιος ευνοούσε την Ένωση, αλλά αντιπαθούσε το Βησσαρίωνα. Ο πλατωνικός Γεώργιος Αμνηρούσιος ο Τραπεζούντιος αρχικά υποστήριζε την ένωση και κατόπιν άλλαξε γνώμη κι άρχισε να επιζητά μια σύνθεση μεταξύ Χριστιανισμού και Ισλάμ. Ακόμη και στην τελευταία αγωνία του Βυζαντίου, κάθε ένας από τους λογίους του ακολουθούσε τη δική του ατομική γραμμή». Τα ελαττώματα του γένους, αποδείκνυαν πάντα τη συνέχειά του...

Κωνσταντίνος Παλαιολόγος

Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος Δραγάσης, γεννήθηκε στις 9 Φεβρουαρίου του 1404. Τέταρτος γιος και όγδοο από τα παιδιά του Μανουήλ Β' Παλαιολόγου και της πριγκιποπούλας της Σερβίας, της Ελένης Δραγάση. Ήταν ο μόνος από τα παιδιά του ζεύγους που χρησιμοποιούσε και το επίθετο της μητέρας του (Ντραγκάς-Δράκος) και γι' αυτό συχνά χαρακτηριζόταν ή παρομοιαζόταν με δράκοντα στη γραμματεία της εποχής, ενώ ο λαός τού χάρισε με θαυμασμό το παρατσούκλι Δράκων, μετά τις μεγάλες του νίκες σε Αχαΐα και Βοιωτία.

Μεγάλωσε υπό τη Δεσποτεία του αδελφού του Θεόδωρου, που είχε αναλάβει τον Μοριά από το 1407. Η εξαιρετικά καλλιεργημένη αυλή του Δεσποτάτου ήταν το σχολείο του και πρώτος του «δάσκαλος» ο Πλήθωνας Γεμιστός. Από τα πιο κοντινά του σε ηλικία αδέρφια, δέθηκε με τον ασθενικό Θωμά, παρά με τον Δημήτριο, τον κακότεροπο, φιλόδοξο κι αδίστακτο, που επιβουλευόταν το Δεσποτάτο, αλλά και τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Δημήτριος ήταν αυτός που το 1442 συμμαχίσε με τους Τούρκους ελπίζοντας να καταλάβει την Πόλη και το θρόνο της. Τότε, ερχόμενος τάχιστα με στρατό, ο Κωνσταντίνος έσωσε το βασιλέα του κι αδελφό του, τον Ιωάννη Ι' -- εκείνη την περίοδο έχασε και τη δεύτερη σύζυγό του, την Αικατερίνη Γατελούζου. Είχε προηγηθεί ένας σύντομος γάμος (πολιτικού) συμφέροντος. Το Μάρτη του 1428, ο Κωνσταντίνος ήρθε σε γάμο με την πριγκίπισσα Μαγδαλένα της Ηπείρου, ανιψιά του κυβερνήτη της Ηπείρου Μάριο Τόκκο, η οποία πέθανε δύο χρόνια αργότερα. Η προίκα του γι' αυτόν το γάμο ήταν όλα τα εδάφη του Τόκκο στην Πελοπόννησο, από όπου και ξεκίνησε τις εκστρατείες του κατά των Φράγκων και των Τούρκων.

Από νεαρή ηλικία επέδειξε στρατιωτικές και διοικητικές ικανότητες. Ξεχώριζε από όλα τα αδέρφια για τον καλό αν και αυστηρό του χαρακτήρα. Νέος ακόμα διοίκησε τις γαίες του κυρ-Μανουήλ στην Ταυρική Χερσόνησο και οι ικανότητές του ήταν τέτοιες που γρήγορα κλήθηκε να αναλάβει, μαζί με τα αδέρφια του, τη διοίκηση του Δεσποτάτου του Μορέως. Όταν ο Αυτοκράτωρ Ιωάννης Ι' Παλαιολόγος μετέβη στην Ιταλία για την περίφημη «Σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας» και οι αδερφοί του ανέλαβαν τα ηνία στην Πελοπόννησο, εν έτει 1437, εκείνος ανέλαβε τη διοίκηση της Κωνσταντινούπολης. Ο αδερφός του Θεόδωρος ενοχλήθηκε, συνειδητοποιώντας ότι ο Ιωάννης προετοιμάζε για διάδοχό του τον Κωνσταντίνο. Η σχέση τους αποκαταστάθηκε κάπως

όταν ο Κωνσταντίνος δέχτηκε να ανταλλάξει τις κτήσεις που είχε στη Θράκη με το Δεσποτάτο του Μυστρά.

Ο Θεόδωρος ήθελε να είναι κοντά στην Κωνσταντινούπολη για να καταλάβει το θρόνο μόλις πέθαινε ο Ιωάννης, αλλά τον πρόλαβε η πανώλη. Πέθανε στη Θράκη, το καλοκαίρι του 1448, τρεις μήνες πριν από τον Αυτοκράτορα. Ο νέος δεσπότης του Μυστρά, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, τοποθέτησε τον αδελφό του, τον Θωμά, δεσπότη στη Γλαρέντζα για να φυλά τη δυτική ακτή και άρχισε να προετοιμάζει τη μεγάλη του εκστρατεία για την απελευθέρωση Ρούμελης και Θεσσαλίας - το βασίλειό του σύντομα εκτεινόταν ως την Πίνδο. Ο στρατός του Μοριά, υπό τον Κωνσταντίνο, απελευθέρωσε την Πελοπόννησο από τους Φράγκους της Αχαΐας, που είχαν εγκατασταθεί εκεί από την εποχή των Σταυροφοριών. Οι τελευταίες νίκες στην ιστορία του Βυζαντίου ήταν δικές του -- ο «Δράκος» μαζί με τον αδελφό του, τον Θωμά, απελευθέρωσαν Ρούμελη και Θεσσαλία. Οι γαίες αυτές επανακτήθηκαν το 1446 από τον Μουράτ Β', τον εμπνευστή των ταγμάτων των γενιτσάρων -- οι Τούρκοι ήταν εδώ και δεκαετίες στα Βαλκάνια και οι δυνάμεις τους ήταν ισχυρές-- αλλά αυτό μάλλον έδινε μεγαλύτερη βαρύτητα στις ρωμείικες νίκες.

Με την επιστροφή του Ιωάννη, το 1440, έφυγε και πάλι για το Μοριά για να επιστρέψει το 1442, βοηθώντας στρατιωτικά τον αδελφό αυτοκράτορα, που ήταν αντιμέτωπος με το στρατό του Δημητρίου Παλαιολόγου, ενισχυμένο από δυνάμεις του σουλτάνου. Το 1443 επέστρεψε στην Πελοπόννησο. Η αναδιοργάνωση της διοίκησης --στρατιωτικής και πολιτικής-- και η άμυνα της Πελοποννήσου ήταν από τα πρώτα μελήματά του Δεσπότη. Έχτισε τείχη (Εξαμίλι), ανασυγκρότησε το στρατό, αλλά δεν κατόρθωσε να σταματήσει τις δυνάμεις του Μουράτ Β' και το βαρύ του πυροβολικό, που έριξε τα τείχη. Έγινε φόρου υποτελής στον Μουράτ, που είχε σπείρει το θάνατο στην Πελοπόννησο -- οι τουρκικές δυνάμεις είχαν κατασφάξει τον άμαχο πληθυσμό, ανοίγοντας το δρόμο τους για την Αχαΐα και δίνοντας τέλος στα όποια όνειρα του Κωνσταντίνου για αντεπίθεση. Ωστόσο, ο αγώνας του κι η προσωπικότητά του τον έκαναν αγαπητό σε όλο το ρωμείο. Με το θάνατο του άτεκνου Ιωάννη, στις 31 Οκτωβρίου 1448, εκλέχτηκε Αυτοκράτορας Κωνσταντινουπόλεως και στέφθηκε στο Μυστρά, στις 6 Ιανουαρίου του 1449. Η επιλογή του --παρότι ήδη διεκδικούσε το θρόνο ο Δημήτριος, που έφτασε αμέσως στην πόλη-- έγινε από την εστεμμένη μητέρα τους. Η Ελένη επέμεινε και κέρδισε το θρόνο για τον Κωνσταντίνο, με την υποστήριξη του λαού της Πόλης και του Θωμά, εκ των αδελφών.

Μπήκε ως Αυτοκράτορας στην πόλη στις 12 Μαρτίου, φτάνοντας από τη θάλασσα, συνοδευόμενος από καταλανικές γαλέρες. Έδωσε στον Θωμά

και στον Δημήτριο το Δεσποτάτο του Μορέως -- οι όρκοι πίστεως στον νέο Αυτοκράτορα από τους αδελφούς του δεν έγιναν ιδιαίτερα πιστευτοί. Ο Κωνσταντίνος, Αυτοκράτωρ των ελάχιστων εδαφών που έχουν απομείνει από την άλλοτε κραταιά Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, προσπάθησε να συγκροτήσει το στρατό και να αυξήσει τις άμυνές της. Η πολιτική του κρίση τού υπαγόρευσε να μην αλλάξει τα συμφωνηθέντα από τον αδελφό και προκάτοχό του στη Φλωρεντία. Ο Κωνσταντίνος συνέχισε την ενωτική στάση, υποστηριζόμενος μάλιστα από τον ανθενωτικό --και κύριο ιστορικό της 'Αλωσης-- Σφραντζή, ο οποίος επιθυμούσε την «κατ' οικονομίαν» ένωση, μια παράκαμψη από τον ορθόδοξο δρόμο που γινόταν για το καλό της Εκκλησίας και δεν σήμαινε ότι, όταν περνούσαν οι δύσκολες μέρες, η Εκκλησία δεν θα μπορούσε να ξαναβρεί τον ορθό δρόμο. Μάλιστα, ο Σφραντζής ήταν εκείνος που πρότεινε, πολιτικά σκεπτόμενος πάντα, στον Αυτοκράτορα, να παντρευτεί και πάλι --μετά το θάνατο του Μουράτ, το 1451-- τη χήρα του σουλτάνου, τη χριστιανή πριγκίπισσα Μάρα της Σερβίας, που ασκούσε επιρροή στο νέο σουλτάνο, τον Μεχμέτ Β'. Η σουλτάνα, ωστόσο, αρνήθηκε την πρόταση. Είχε υποσχεθεί, αν γλίτωνε ποτέ από το χαρέμι, να ζήσει σε παρθενία τα υπόλοιπά της χρόνια. Η επόμενη επίλεκτη νύφη ήταν η κόρη του βασιλιά της Γεωργίας, Γεώργιου, μια ορθόδοξη νύφη που θα ηρεμούσε κάπως τους ανθενωτικούς. Τα προξενεία έφυγαν για τη Γεωργία, αλλά πριν εκείνη ξεκινήσει για την Πόλη, ο Κωνσταντίνος δεν ζούσε πια...

Παρά την ενωτική στάση του Αυτοκράτορα, που γνωρίζοντας το ενδιαφέρον του Μωάμεθ Β', για την Κωνσταντινούπολη προσπαθούσε να συγκινήσει τη Δύση και ζητούσε μια ακόμα φορά βοήθεια από τα χριστιανικά κράτη, η βοήθεια δεν θα ερχόταν ποτέ. Παρότι ο νέος σουλτάνος είχε ορκιστεί πάνω στο Κοράνι την ακεραιότητα της Πόλης, δεν είχε γίνει πιστευτός. Θα πατούσε τον όρκο του με την πρώτη αφορμή, όπως κι έγινε, όταν ο Κωνσταντίνος του ζήτησε να καταβάλει κάποιο παλαιότερα συμφωνηθέν ποσό, αναφέροντας στην επιστολή του ότι στην αυλή του φιλοξενούσε έναν διεκδικητή του θρόνου του Μωάμεθ. Ήδη, από την πρώτη χρονιά της βασιλείας του, ο Μωάμεθ άρχισε να λαμβάνει μέτρα ενδεικτικά της επιθετικής του διάθεσης.

Αρχές Απριλίου του 1453, αμέσως μετά το Πάσχα των Ελλήνων, ο σουλτάνος απέκτησε τον τίτλο του πολιορκητή, με έναν στρατό αριθμητικά και τεχνικά πολύ ανώτερο και με υψηλότατο ηθικό, σε αντίθεση με το λαό της «Αυτοκρατορίας» που πίστευε ότι θα τιμωρούνταν για την αίρεση της Ένωσης μετά τη Φεράρα-Φλωρεντία. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος βρέθηκε στα τείχη από την πρώτη μέρα της πολιορκίας της, δίπλα στους στρατιώτες του, δίπλα στον Ιουστινιάνη, τον μόνο με τον οποίο μπορούσε να μοιράζεται τις σκέψεις του. Ο θάνατος του

Κωνσταντίνου ΙΑ' έγινε γνωστός αρκετές ώρες μετά την κατάληψη της Πόλης από τους Οθωμανούς. Η σορός του αναγνωρίστηκε από τα αυτοκρατορικά του πορφυρά πέδιλα -- είχε πέσει στις γραμμές του μετώπου, αρνούμενος να διαφύγει, όπως πολλοί συμβουλάτορες τού πρότειναν.

Μεχμέτ Β' ο Πορθητής

Ο Μεχμέτ ο Β' (Μωάμεθ), γιος του Μουράτ Β', γεννήθηκε το 1431. Η μητέρα του ήταν Ρωμιά, χριστιανή ορθόδοξη. Ο Μεχμέτ δεν είχε καμία ελπίδα να γίνει σουλτάνος. Ήταν ο τρίτος γιος του Μουράτ και το πιθανότερο ήταν να βρεθεί δολοφονημένος από κάποιον μεγαλύτερο αδελφό του. Ωστόσο, στο πρόσωπό του, η τύχη συναντήθηκε με την Ιστορία. Οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί του πέθαναν και βρέθηκε μοναδικός διάδοχος του Μουράτ. Ο Μουράτ σχολιαζόταν θετικά από τους σύγχρονους του Βυζαντινούς. Ήταν ένας ηγέτης που προτιμούσε τη φιλοσοφία από τον πόλεμο και διατηρούσε καλές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη. Το 1444 επέστρεψε από τη Βάρνα νικητής στην Ανδριανούπολη και παραιτήθηκε από το θρόνο, χωρίς να έχουν διευκρινιστεί οι λόγοι. Ίσως, απλώς, να είχε κουραστεί. Ο Μεχμέτ έγινε σουλτάνος σε ηλικία 13 ετών, αλλά οι άρχοντες της Ανατολής και ο μέγας βεζίρης Χαλίλ δυσφόρησαν. Δύο χρόνια αργότερα, ο Μουράτ εκλήθη εκ νέου και επανέκαμψε ως σουλτάνος. Πιστεύεται πως ο νεαρός Μεχμέτ είχε αρχίσει να καταστρώνει το σχέδιο για την επίθεση στην Κωνσταντινούπολη. Οι άρχοντες και ο μέγας βεζίρης διαφωνούσαν, επειδή πίστευαν πως η επίθεση θα κινητοποιούσε τον χριστιανικό κόσμο της Δύσης.

Ο Μεχμέτ περιορίστηκε και άρχισε να αισθάνεται ανασφαλής όταν γεννήθηκε ο ετεροθαλής αδελφός του, ο γιος που απέκτησε ο Μουράτ με μία σκλάβα του. Ωστόσο, όταν ο Μουράτ πέθανε, το Φεβρουάριο του 1451, ο Μεχμέτ έγινε σουλτάνος χωρίς να συναντήσει καμία αντίδραση. Αμέσως διέταξε να πνίξουν τον ετεροθαλή αδελφό του για να αποκλείσει κάθε ενδεχόμενο μελλοντικής αμφισβήτησης. Ήταν πανίσχυρος και έτοιμος να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη.

Είχε λάβει μόρφωση από τους καλύτερους δασκάλους, διέθετε στρατιωτική πείρα από τη θητεία του στην Ανατολή, ήταν πεισματάρης και δραστήριος. Αλλά, την ίδια στιγμή, ήταν υπερόπτης και απόμακρος. Το κυριότερο: ήταν εκδικητικός και ήξερε να περιμένει την κατάλληλη στιγμή. Διατήρησε στη θέση του μέγα βεζίρη τον Χαλίλ, αλλά αμέσως

μετά την άλωση της Πόλης τον αποκεφάλισε. Ανάλογη τακτική υιοθέτησε και με τους άλλους αξιωματούχους. Είχε προβλέψει τον κίνδυνο της αστάθειας και τους διατήρησε στη θέση τους.

Στο διπλωματικό πεδίο κράτησε διαλλακτική στάση. Οι πρεσβευτές επέστρεφαν ενθουσιασμένοι στις Αυλές τους, ακόμα και ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος εκτιμούσε πως ο νέος σουλτάνος θα βάδιζε στην οδό της ειρήνης. Συμπεριφέρθηκε ως φίλος των Ρωμαίων. Επί σειρά μηνών αντάλλασσε φιλοφρονήσεις με την Κωνσταντινούπολη. Και περίμενε την κατάλληλη αφορμή. Στην Κωνσταντινούπολη ζούσε ο Ορχάν, μέλος της οθωμανικής δυναστείας, ο οποίος, θεωρητικά, αποτελούσε κίνδυνο για τον Μεχμέτ. Η παρουσία του στην Πόλη ήταν ένα είδος ομηρίας για τη διατήρηση των καλών σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών. Όταν οι Βυζαντινοί ζήτησαν αύξηση της χορηγίας για τα έξοδα του Ορχάν, ο Μεχμέτ βρήκε την ευκαιρία που ζητούσε για να παραβιάσει τη συνθήκη ειρήνης. Άρχισε να κτίζει ένα κάστρο στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου προκειμένου να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο της ναυσιπλοΐας. Οι πρεσβευτές που έστειλαν οι Βυζαντινοί για να διαμαρτυρηθούν, αποκεφαλίστηκαν.

Η αντοχή του δοκιμάστηκε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Ίσως να αποφάσιζε την εγκατάλειψη αν δεν διέθετε ορισμένους αξιωματούχους που είχαν θέση αντίθετη με του Χαλίλ και μετέφεραν τη θετική βούληση των στρατιωτών.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης ανάδειξε τον Μεχμέτ ως τον σημαντικότερο ηγεμόνα του μουσουλμανικού κόσμου. Και ο ίδιος δεν έχασε την ευκαιρία, διεκδίκησε ακόμα και τον τίτλο του προστάτη της ορθοδοξίας. Ενίσχυσε τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης και τον χαρακτήρα της πόλης ως οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο. Οργάνωσε με το πρότυπο της αυτοδιοίκησης τις διάφορες θρησκευτικές ομάδες, αλλά εξόντωσε όσους θα μπορούσαν να τον αμφισβητήσουν. Ήταν ένας χαρισματικός ηγεμόνας, ένα νέο είδος ανθρώπου σύμφωνα με ιστορικούς της εποχής. Πέθανε το 1481.

Ιωάννης Ιουστινιάνης

Στις 26 Ιανουαρίου 1453 δύο γαλέρες αποβίβασαν 700 άνδρες στην Κωνσταντινούπολη. Η παρέλασή τους στους δρόμους της πόλης προκάλεσε τον ενθουσιασμό των κατοίκων. Οι σιδηρόφρακτοι στρατιώτες του Ιωάννη Ιουστινιάνη εθεωρούντο άτρωτοι και η άφιξή τους τροφοδότησε ελπίδες για ενίσχυση από τη Δύση. Αλλά ο Ιουστινιάνης ήταν μόνος.

Ο Ciovani Giustiniani Longo αδικήθηκε από την Ιστορία. Ήταν ένας συνεπής πολεμιστής, γενναίος τυχοδιώκτης ενθουσιώδης υπερασπιστής. Ωστόσο, η υποχώρησή του λίγο πριν από την είσοδο των Τούρκων στην Πόλη έδωσε ερείσματα στην ιστορική καταγραφή για να του απευθύνει μομφή ως προς τη γενναιότητα που επέδειξε.

Για τον Ιουστινιάνη δεν γνωρίζουμε πολλά. Αντλούσε την καταγωγή του από μεγάλη εμπορική οικογένεια της Γένοβας, η οποία είχε υπό τον έλεγχό της τη Χίο. Γεννήθηκε το 1400.

Ο Κωνσταντίνος του έδωσε τον τίτλο του πρωτοστράτορα, του υπευθύνου για την άμυνα της πόλης. Αν κατάφερνε να κρατήσει τους Οθωμανούς έξω από την Κωνσταντινούπολη, θα λάμβανε ως αμοιβή το νησί της Λήμνου.

Η παρουσία του δεν ενθουσίασε όλους τους παράγοντες της Πόλης. Ο μέγας λογοθέτης Λουκάς Νοταράς δεν έκρυβε τη δυσφορία του και οι δύο άνδρες έφτασαν πολύ κοντά στην ένοπλη σύγκρουση. Χρειάστηκε η παρέμβαση του αυτοκράτορα για να αποφευχθεί η αιματοχυσία.

Ο Ιουστινιάνης ήταν υπέρμαχος των ρεαλιστικών λύσεων, αλλά και διόλου φειδωλός ως προς το θάρρος και τη μαχητικότητα που επέδειξε. Σε όλη τη διάρκεια της πολιορκίας ήταν στην πρώτη γραμμή των τειχών, ακούραστος μαχητής και εμπυχωτής δυτικών και Βυζαντινών. Ταυτόχρονα προέτρεπε τον αυτοκράτορα να εγκαταλείψει την πόλη για να αναζητήσει βοήθεια από τη Δύση.

Ο πρωτοστράτορας εγκατέλειψε την άμυνα της Πόλης την ύστατη στιγμή, όταν τραυματίστηκε, λίγο πριν το λάβαρο του σουλτάνου στηθεί στα τείχη. Κατά το Φραντζή δεν δέχθηκε τις παρακλήσεις του Κωνσταντίνου «προς τον αδελφό του» για να παραμείνει στη μάχη αν και το τραύμα του δεν ήταν σοβαρό. Άλλες πηγές αναφέρουν πως πληγώθηκε σοβαρά, στο στέρνο, στο πρόσωπο ή στο πόδι. Αποσύρθηκε μαζί με τους άνδρες του και ουσιαστικά επιταχύνθηκε το αναπόφευκτο. Βενετσιάνοι χρονικογράφοι υποστηρίζουν ότι ο Ιουστινιάνης δέιλιασε όταν τραυματίστηκε. Πρόκειται για μία εκδοχή που μάλλον αδικεί την αλήθεια και το ανάστημα του σπουδαίου αυτού άνδρα. Άνδρες αντίστοιχου ηθικού αναστήματος δεν κυριεύονται από πανικό. Επί πενήντα ημέρες πολεμούσε στην πρώτη γραμμή. Γνώριζε τον συσχετισμό των δυνάμεων. Αν σκόπευε να διαφύγει, θα το επιχειρούσε νωρίτερα. Ο ίδιος θα μπορούσε να διαπραγματευτεί με τον σουλτάνο και απάντησε αρνητικά σε όλες τις προτάσεις για δωροδοκία. Βέβαια, επρόκειτο για έναν επαγγελματία που όταν διαπίστωσε πως η μάχη είχε κριθεί, ίσως αποφάσισε πως έφτασε η ώρα

της αποχώρησης. Ο Κορδάτος επικαλείται πηγές και εκτιμήσεις που δεν αποκλείουν ο Ιουστινιάνης να χτυπήθηκε πίσωπλατα, από βυζαντινό βόλι των ανθενωτικών που προτιμούσαν την κυριαρχία του σουλτάνου από την επιρροή της Δύσης. Αν συνέβη αυτό, η αποχώρηση αποτελεί φυσιολογική αντίδραση. Αλλωστε ο Ιουστινιάνης δεν έκρυβε την καχυποψία του για το ρόλο των ανθενωτικών στοιχείων.

Πέθανε λίγο αργότερα, από γάγγραινα. Ετάφη στη Χίο, στο Ναό του Αγίου Δομνίκου.

Ο στρατός του σουλτάνου

Στο μέσον του 15ου αιώνα δεν υπήρχε στρατός ανά τον κόσμο που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τη στρατιά του Μωάμεθ. Ο σουλτάνος είχε μία τεράστια στρατιά για να παρατάξει μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, αλλά και την ιστορική δυναμική να ενισχύει τις δυνάμεις του. Ακόμα και τα χριστιανικά έθνη της περιοχής έσπευσαν να στείλουν δυνάμεις στον σουλτάνο, προσβλέποντας στην εύνοια της νέας τάξης πραγμάτων.

Στις 5 Απριλίου 1453 οι γενίτσαροι έστησαν τη σκηνή του σουλτάνου απέναντι από την πύλη του Αγίου Ρωμανού, στην κοιλάδα του Λύκου. Το θέαμα που αντίκρισαν οι πολιορκημένοι ήταν επιβλητικό. Πίσω από τις κόκκινες σημαίες παρατάχθηκαν δεκάδες χιλιάδες άνδρες, έτοιμοι να απαντήσουν θετικά στην πρόκληση της τριήμερης λεηλασίας που υποσχέθηκε ο σουλτάνος, σύμφωνα με το μουσουλμανικό εθιμικό. Πόσοι ήταν; Δεν υπάρχει συγκεκριμένη απάντηση, κατά πάσα πιθανότητα ο Μωάμεθ πρέπει να διέθετε

250.000 άνδρες. Αιχμή του δόρατος ήταν οι 12.000 γενίτσαροι, το επίλεκτο στρατιωτικό σώμα με εκπαιδευμένους άνδρες. Ακολουθούσαν οι 30.000 σπαχήδες, οι ιππείς, που ήταν εκπαιδευμένοι, αλλά οι συνθήκες της πολιορκίας δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη τους. Οι ιππείς του σουλτάνου υποχρεώθηκαν να πολεμούν ως πεζικάριοι, ενώ σε ανοιχτό πεδίο μάχης διέθεταν συντριπτική υπεροχή έναντι των αντιπάλων τους.

Ο Μωάμεθ ήταν ο πρώτος στρατηλάτης της ιστορίας που διέθετε δύναμη πυροβολικού. Είχε προσλάβει έναν Ούγγρο τεχνίτη, τον Ουρμπάν, ο οποίος δούλευε για τους Βυζαντινούς, αλλά γρήγορα κατάλαβε πως ο σουλτάνος πλήρωνε καλύτερα. Ο Ουρμπάν και οι αξιωματικοί των

οθωμανών συγκρότησαν την πρώτη μοίρα πυροβολικού στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία. Αποτελείτο από 14 πυροβολαρχίες. Κάθε πυροβολαρχία είχε τέσσερα μεγάλα κανόνια και αρκετά μικρότερα, όλα παραταγμένα απέναντι από τα αδύναμα αρχαία τείχη της Κωνσταντινούπολης. Απέναντι από την πύλη του Αγίου Ρωμανού τοποθετήθηκε η μεγάλη μπομπάρδα, το τέρας που δημιούργησε ο Ουρμπάν για το σουλτάνο. Ήταν ένα κανόνι που σκόρπισε τον τρόμο πολύ πριν εμφανιστεί έξω από τα τείχη. Η πρώτη βολή του έγινε στην Ανδριανούπολη και οι Βυζαντινοί είχαν πληροφορηθεί την ισχύ του. Η κάνη του είχε μήκος 8 μέτρα και μπορούσε να εκτοξεύσει μία πέτρα βάρους 250 κιλών σε απόσταση 1.500 μέτρων. Μέσα στα τείχη της Πόλης οι χριστιανοί απηύθυναν κατάρες προς τον Ουρμπάν, τον εξωμότη. Ο Ούγγρος σκοτώθηκε σε ατύχημα κατά τη διάρκεια μίας βολής.

Οι βασιβουζούκοι ήταν η αναλώσιμη δύναμη του σουλτάνου, οι άτακτοι που έτρεχαν πρώτοι στα τείχη και είχαν ως σκοπό να κουράζουν τους αμυνόμενους και να προετοιμάζουν την επίθεση των σπαχίδων. Πολλοί ήταν άοπλοι, απλώς πετούσαν πέτρες και σίδερα προς τα τείχη κατά τις απελπισμένες επιθέσεις τους. Τα πτώματα τους έμεναν στην τάφρο που είχαν ανοίξει οι Βυζαντινοί και τα χρησιμοποιούσαν οι επιτιθέμενοι ως προγεφύρωμα.

Στη θάλασσα η υπεροχή του σουλτάνου ήταν επίσης επιβλητική και ο αποκλεισμός αποτελεσματικός, αν και ένα περιστατικό οδήγησε στον ευτελισμό του οσμανλίδικου στόλου και στην απομάκρυνση του καπτάν πασά, του Βούλγαρου Μπαλτάογλου.

Οι ιστορικές αναφορές δεν συμφωνούν για το μέγεθος της ναυτικής δύναμης που είχε στη διάθεση του ο Μωάμεθ. Κάποιοι κάνουν λόγο για 300 καράβια, άλλοι περιορίζουν τον αριθμό στα 145. Κατά πάσα πιθανότητα υπήρχαν 15 γαλέρες και 80 φούστες. Τα υπόλοιπα ήταν παρανδαρίες και μπριγκαντίνια. Ο στόλος του σουλτάνου έμεινε στην ιστορία για την επίδοσή του... στην ξηρά. Στις 22 Απριλίου, 72 πλοία διέσχισαν την ξηρά και έπεσαν από τον Βόσπορο στα νερά του Κεράτιου.

Οι άνδρες του σουλτάνου είχαν κατασκευάσει μία δίολκο μήκους 8 χιλιομέτρων που περνούσε από τους λόφους του Πέρα και κατέληγε στον Κεράτιο. Δύο μέρες νωρίτερα τέσσερα χριστιανικά καράβια υπό την καθοδήγηση του καπετάνιου Φλαντανελά κατάφεραν να μπουν στον Κεράτιο ντροπιάζοντας όλο τον τουρκικό στόλο. Ο Μπαλτάογλου απομακρύνθηκε και γλίτωσε το κεφάλι του χάρη στην παρέμβαση άλλων αξιωματούχων του σουλτάνου.

Η άμυνα της Πόλης

Σύμφωνα με τον Φραντζή, οι υπερασπιστές της Πόλης ήταν 4.973 Κωνσταντινουπολίτες και 2.000 εθελοντές, από Γένοβα, Βενετία, Ισπανία, Ρώμη και Κρήτη. Υπό τον αυτοκρατορικό θυρεό είχε τεθεί και ο τούρκος πρίγκιπας Ορχάν, εχθρός του Μωάμεθ, που σπούδαζε στην Κωνσταντινούπολη. Αλλά η πολυτιμότερη προσθήκη στις τάξεις των αμυνομένων ήταν οι 700 σιδηρόφρακτοι άνδρες που έφερε μαζί του ο Ιωάννης Ιουστινιάνης, ο κεντρικός υπερασπιστής της Πόλης. Δίπλα του

βρέθηκαν και άλλοι δυτικοί, περιπλανώμενοι ιππότες προσωπικών σταυροφοριών. Οι περισσότεροι αδικήθηκαν από την ιστορική καταγραφή, δεν έχουν τη θέση που τους αξίζει στη συλλογική μνήμη, όπως, για παράδειγμα, ο ισπανός ιππότης Φραγκίσκο ντε Τολέντο.

Οι δυτικοί στρατιωτικοί ανέλαβαν σε μεγάλο βαθμό την εκπαίδευση των Κωνσταντινουπολιτών. Προσπάθησαν να τους διδάξουν στρατιωτική πειθαρχία, το χειρισμό του ξίφους, τους στοιχειώδεις κανόνες της άμυνας. Ο Κωνσταντίνος είχε να αντιμετωπίσει και την έλλειψη πόρων, καθώς πολλοί προύχοντες δεν είχαν καμία διάθεση να συνεισφέρουν οικονομικά. Το θέμα ήταν και πολιτικό: όσοι αντιδρούσαν στην ένωση των εκκλησιών έβρισκαν ανώφελη την αντίσταση στον πολιορκητή. Καλύτερα το σαρίκι του σουλτάνου, παρά η τιάρα του Πάπα είχε πει ο μέγας λογοθέτης Λουκάς Νοταράς. Και δεν ήταν μόνος. Η σύγκρουση του Νοταρά με τον Ιουστινιάνη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας περιγράφει το κλίμα στις τάξεις των αμυνομένων. Κατά συνέπεια, αρκετοί εκ των δυνατών προτίμησαν να κρύψουν στα υπόγεια τους θησαυρούς παρά να συνεισφέρουν στην άμυνα. Ο Κωνσταντίνος δήμευσε τα χρυσά κειμήλια των εκκλησιών και υποσχέθηκε πως θα τα επιστρέψει εις διπλούν αν λυτρωθεί η πόλη του.

Η Κωνσταντινούπολη είχε πολιορκηθεί είκοσι επτά φορές κατά το παρελθόν, αλλά μόνο μία φορά ο εχθρός κατάφερε να εισέλθει στο εσωτερικό της πόλης. Ήταν το 1204, όταν οι Σταυροφόροι σκαρφάλωσαν στα θαλάσσια τείχη από τα πλοία τους στον Κεράτιο. Ο Κωνσταντίνος έλαβε τα μέτρα του. Έκλεισε τον κόλπο με μία τεράστια αλυσίδα. Ένα τμήμα της αλυσίδας μπορούσε να χαμηλώσει μέσα στη θάλασσα για να επιτρέψει τη διέλευση των χριστιανικών πλοίων. Στην άλλη παραθαλάσσια πλευρά τα τείχη είχαν υψωθεί επάνω σε απόκρημνα

εδάφη και απέτρεπαν κάθε επίθεση. Προς βορρά, στο κυρίως πεδίο μάχης, ήταν τα μεγάλα τείχη της πόλης, ένα αριστούργημα, όπως χαρακτηρίστηκε, στρατιωτικής μηχανικής.

Τα τείχη υψώθηκαν τον 5ο μ.Χ. αιώνα από τον Θεοδόσιο και η έκτασή τους ήταν έξι χιλιόμετρα, από τη Θάλασσα του Μαρμαρά ως τον Κεράτιο Κόλπο. Από τη μεριά της πόλης υψωνόταν ένα πελώριο τείχος με ύψος 12,5 μέτρα και με ένα στηθαίο που διέτρεχε την κορυφή πίσω από βαθιές επάλξεις και πολεμίστρες. Επάνω στο τείχος υπήρχαν ψηλοί πυργίσκοι, τετράγωνοι ή οχτάγωνοι.

Μπροστά από το τείχος υπήρχε μία επίπεδη έκταση που το χώριζε από την εξωτερική οχύρωση. Αν κάποιος εισβολέας κατάφερνε να διαπεράσει το εξωτερικό τείχος, θα παγιδευόταν στη ζώνη θανάτου όπου τον περίμενε βροχή από πέτρες και υγρό πυρ.

Το εξωτερικό τείχος είχε ύψος 7,5 μέτρα και πυργίσκους ανά 50 και 100 μέτρα. Ωστόσο, για να φτάσει ο εχθρός μπροστά στο τείχος έπρεπε να περάσει από την τάφρο, που είχε πλάτος 18 και βάθος 4,5 μέτρα. Ακόμα και αν περνούσε από την τάφρο έπρεπε να σκαρφαλώσει σε έναν πέτρινο προμαχώνα που υψωνόταν 6 μέτρα πάνω από τον πυθμένα της.

Τότε θα βρισκόταν μπροστά στο εξωτερικό τείχος. Οι επίλεκτοι άνδρες της βυζαντινής φρουράς είχαν οχυρωθεί πίσω από το εξωτερικό τείχος. Λίγο πριν από την πολιορκία, ο αυτοκράτορας κλείδωσε τις πύλες του εσωτερικού τείχους. Οι αμυνόμενοι δεν θα μπορούσαν να υποχωρήσουν και να μπουν στην πόλη.

Ωστόσο υπήρχαν και ευάλωτα σημεία στην άμυνα της Κωνσταντινούπολης. Η αμυντική γραμμή δεν έφτανε μέχρι τον Κεράτιο, ενώ και το παλάτι των Βλαχερνών ήταν χτισμένο δίπλα στα τείχη. Επίσης τα τείχη ακολουθούσαν, ως προς το ύψος, την πορεία του εδάφους. Η πύλη του Αγίου Ρωμανού, στην κοιλάδα του ποταμού Λύκου, ήταν το σημείο με τα χαμηλότερα τείχη.

Εκεί ο Μωάμεθ έστησε τον κύριο όγκο πυρός του πυροβολικού. Η αμυντική θωράκιση της Κωνσταντινούπολης ήταν αριστουργηματική, αλλά δεν μπορούσε να καλύψει τις δύο ουσιαστικές αδυναμίες της: ήταν αρχαία και δεν υπήρχαν αρκετοί άνδρες για να σταθούν πίσω από τις πολεμίστρες.

Η πολιορκία

Οι γενίτσαροι έστησαν τη σκηνή με τα λαχούρια και ύψωσαν τα λάβαρα του σουλτάνου. Δώδεκα χιλιάδες επίλεκτοι άνδρες στρατοπέδευσαν γύρω της. Ο Μεχμέτ έφτασε έφιππος με τη συνοδεία του. Ήταν 5 Απριλίου 1453 και η πύλη του Αγίου Ρωμανού βρισκόταν μόλις δύο χιλιόμετρα μακριά, στην κοιλάδα του

Λύκου. Στις 7 Απριλίου ο στρατός μετακινήθηκε σε απόσταση 1.200 μέτρων από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης και στις 12 Απριλίου οι ναύτες των οσμανλήδων χτυπούσαν τα ταμπούρλα όταν η αρμάδα πέραγε μπροστά από την Πόλη.

Απέναντι από τη σκηνή του σουλτάνου, στην πύλη του Αγίου Ρωμανού, οι αμυνόμενοι παρέταξαν τις καλύτερες δυνάμεις τους. Ο Ιουστινιάνης με τους άνδρες του και επίλεκτοι ρωμιοί ανέλαβαν να υπερασπιστούν το πιο αδύνατο σημείο της οχύρωσης. Όλοι οι αξιόμαχοι άνδρες κλήθηκαν στα όπλα και στην υποστήριξη της άμυνας. Αλλά δεν έσπευσαν άπαντες. Οι ανθενωτικοί προτίμησαν να μείνουν στο σπίτι τους, ακόμα περισσότεροι αρνήθηκαν να συνεισφέρουν οικονομικά. Δυτικοί χρονικογράφοι στηλιτεύουν τη στάση των ανθενωτικών, κάνουν λόγο για φιλάργυρους και οκνηρούς Έλληνες. Ο Παλαιολόγος οργάνωνε την άμυνα εν μέσω έντονης αμφισβήτησης και κατακραυγής από μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Δεν είναι τυχαίο πως η κύρια γραμμή της άμυνας ανατέθηκε σε δυτικούς. Ο Λουκάς Νοταράς και οι άνδρες του παρατάχθηκαν στα θαλάσσια τείχη, όπως και οι καλόγεροι που δέχθηκαν να συνεισφέρουν στην άμυνα, αλλά και ο τούρκος πρίγκηπας Οχράν με μερικούς μισθοφόρους.

Στις 12 Απριλίου οι 14 πυροβολαρχίες των Τούρκων άρχισαν να βάζουν κατά των τειχών. Ο Μεχμέτ διέθετε δύναμη πυρός, αλλά δεν γνώριζε ακόμα πώς να την αξιοποιήσει. Τα κανόνια χτυπούσαν το ίδιο σημείο και δεν προκαλούσαν ολική κατάρρευση τμημάτων. Αργότερα, ένας Ούγγρος πρέσβης υπέδειξε, γελώντας, στο σουλτάνο, ότι οι βολές θα πρέπει να έχουν τριγωνική διάταξη...

Το πρωί οι επιτιθέμενοι χτυπούσαν τα τείχη με τα κανόνια, το βράδυ οι αμυνόμενοι επισκεύαζαν τις ζημιές κρεμώντας μεγάλα δεμάτια από μαλλί και ξύλα.

Τη νύχτα της 18ης Απριλίου ο σουλτάνος εξαπέλυσε την πρώτη γενική επίθεση. Απέτυχε. Ο κύριος όγκος των επιτιθέμενων αποτελείτο από ατάκτους που επιχειρούσαν απελπισμένα άνοδο στα τείχη. Έγιναν εύκολη λεία για τους αμυνόμενους. Την επομένη επιχείρησε να σπάσει τη σιδερένια αλυσίδα που προστάτευε τον Κεράτιο. Δεν τα κατάφερε. Και τέσσερις μέρες μετά, τέσσερα χριστιανικά πλοία κατάφεραν να σπάσουν τον τουρκικό κλοιό και να μπουν στο λιμάνι. Ο σουλτάνος μπήκε με το άλογο μέσα στη θάλασσα μουςκεύοντας τα μεταξωτά ρούχα του. Ο ευτελισμός οδήγησε σε ταπείνωση και απομάκρυνση του ναυάρχου Μπαλτάογλου.

Την Κυριακή 22 Απριλίου, 72 πλοία του σουλτάνου ταξίδεψαν στη στεριά από τον Βόσπορο στον Κεράτιο, μέσω ενός ξύλινου διαδρόμου. Οι πολιορκημένοι χριστιανοί αντίκρισαν με δέος τα τουρκικά να ταξιδεύουν στο λόφο και να πλέουν στη συνέχεια στα νερά του Κεράτιου. Οι διοικητές είχαν βάλει τους άνδρες τους να κωπηλατούν, τους μαστίγωναν και φώναζαν, λες και έπλεαν στη θάλασσα. Ήταν ένα απίστευτο θέαμα. Αργότερα οι Τούρκοι κατάφεραν να στήσουν και ένα πλωτό γεφύρι που τους έδινε πρόσβαση στα θαλάσσια τείχη.

Στις 28 Απριλίου οι χριστιανοί αποφάσισαν να θέσουν σε εφαρμογή σχέδιο εμπρησμού των τουρκικών πλοίων. Οι Τούρκοι γνώριζαν το σχέδιο. Ανασκολόπισαν αιχμαλώτους ναύτες απέναντι από τα τείχη, μπροστά στα μάτια των πολιορκημένων. Ο Παλαιολόγος απάντησε με απαγχονισμό τούρκων αιχμαλώτων και διέταξε να κρεμάσουν τα πτώματα έξω από τα τείχη. Για μέρες η εφιαλτική οσμή της αποσύνθεσης δημιουργούσε ασφυκτική ατμόσφαιρα μέσα και έξω από τα τείχη. Στην Κωνσταντινούπολη ξέσπασαν και ταραχές με επίκεντρο τους Γενοβέζους. Και φαίνεται πως ήταν βάσιμες οι υποψίες κατά της γενοβέζικης αποικίας για το ρόλο της στην είσοδο των τουρκικών πλοίων στον Κεράτιο, αλλά και για την προδοσία του χριστιανικού σχεδίου εμπρησμού.

Ο Μάιος έφτασε και στην πολιορκημένη πόλη οι ελλείψεις και η διχόνοια άρχισαν να πλήττουν περισσότερο το ηθικό των αμυνομένων. Ενωτικοί και ανθενωτικοί συνέχιζαν να συγκρούονται στο εσωτερικό της καταρρέουσας πόλης, οι Βενετσιάνοι κατηγορούσαν τους Γενοβέζους, οι Λατίνοι τους Έλληνες, ο Κωνσταντίνος και ο Ιουστινιάνης προσπαθούσαν να κρατήσουν συγκροτημένη τη γραμμή άμυνας. Στην Πόλη εκδηλώθηκε έλλειψη ψωμιού. Όσοι διέθεταν αποθέματα προτιμούσαν να τα κρύβουν στα υπόγεια των σπιτιών τους. Αλλά και έξω από τα τείχη, στις τάξεις των πολιορκητών, η πολυεθνική σύνθεση του στρατεύματος άρχισε να ταυτίζεται με τις αντιδράσεις των μεγάλων οικογενειών της Ανατολίας. Ο βεζίρης Χαλίλ, τον οποίο, κατά πάσα πιθανότητα, δωροδοκούσε ο

Παλαιολόγος, αλλά και εξέφραζε τα συμφέροντα της Ανατολίας, πίεζε τον σουλτάνο να αποφασίσει λύση της πολιορκίας. Και ο Μεχμέτ γνώριζε πως αν αποχωρούσε ταπεινωμένος από το πεδίο της μάχης, σύντομα θα δεχόταν την επίσκεψη του δήμιου με το βρόχο...

Τη νύχτα της 7ης Μαΐου, τριάντα χιλιάδες Τούρκοι πραγματοποίησαν γενική επίθεση στην κοιλάδα του Λύκου. Και πάλι δεν τα κατάφεραν. Μάλιστα ένας Ρωμιός τυλίχτηκε στο μύθο. Ο Ραγκαβής κατάφερε, πριν πέσει νεκρός από τις λόγχες των γενίτσαρων, να σκοτώσει τον σημαιοφόρο του σουλτάνου. Τα πτώματα άρχισαν να γεμίζουν την αμυντική τάφρο των Βυζαντινών.

Στις 12 Μαΐου έγινε νέα επίθεση στην πύλη της Ανδριανούπολης και της Καλιγαριάς, κοντά στο ανάκτορο των Βλαχερνών. Οι επιτιθέμενοι κατάφεραν να ανέβουν στο τείχος, αλλά αποκρούστηκαν με επιτυχία. Στη μάχη πρωταγωνίστησε ο Παλαιολόγος.

Ο σουλτάνος διέταξε τους σέρβους μηχανικούς που υπηρετούσαν στο στρατό του να ανοίξουν λαγούμια κάτω από τα τείχη. Ένας σκοτσέζος μηχανικός, ο Γιόχαν Γκραντ, επιστρατεύτηκε από τον Λουκά Νοταρά και κατάφερε να αρθρώσει την αποτελεσματική απάντηση των Βυζαντινών. Εκατοντάδες έσκαβαν έξω από τα τείχη, μερικές δεκάδες από μέσα, υπό την καθοδήγηση του Γκραντ. Οι άνδρες του Σκοτσέζου έκοβαν τα ικριώματα ή έκαigan ζωντανούς τους πολιορκητές μέσα στις στοές. Και στην επιφάνεια της γης οι επιθέσεις και τα πυρά πυροβολικού προκαλούσαν νέα πλήγματα στα τείχη. Ωστόσο η Πόλη κρατούσε.

Οι οσμανλήδες και οι φράγκοι τεχνίτες τους άρχισαν να κατασκευάζουν έναν ξύλινο πολιορκητικό πύργο και να γεμίζουν την τάφρο μπροστά από τα τείχη. Μέσα σε μία νύχτα οι χριστιανοί κατάφεραν να αδειάσουν την τάφρο και να κάψουν τον πύργο.

Ήταν ένας βροχερός Μάης, με την άκαιρη ομίχλη του Βοσπόρου να δίνει τροφή σε προλήψεις και προφητείες. Οι ανθενωτικοί καλόγεροι γύριζαν στους δρόμους της Πόλης και προμήνυαν την καταστροφή. Τα τρόφιμα και το μπαρούτι άρχιζαν να εξαντλούνται. Αλλά και στην απέναντι πλευρά, ο Μεχμέτ προσπαθούσε να ερμηνεύσει τη θεϊκή βούληση. Ο θεός εγκαταλείπει τους άπιστους, έλεγαν.

Ο Μεχμέτ έστειλε πρεσβευτές στον Παλαιολόγο. Πρότειναν στον Κωνσταντίνο να εγκαταλείψει την πόλη με τη συνοδεία του και να εγκατασταθεί στον Μοριά, όπου θα απολάμβανε προνόμια άρχοντα. Σύμφωνα με την καταγραφή του Φρατζή, ο Παλαιολόγος απάντησε

αρνητικά με τα γνωστά ιστορικά λόγια: Το δε την πόλιν σοι δούναι, ουτ' εμόν εστιν ουτ' άλλου των κατοικούντων εν ταύτη. Κοινή γαρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως αποθανούμεν και ου φεισόμεθα της ζωής ημών. Οι πέντε τελευταίες λέξεις συνοδεύουν σήμερα το έμβλημα του Τρίτου Σώματος Στρατού. Πάντως, υπάρχουν, καταγραφές που διηγούνται την ιστορία αντίθετα, υποστηρίζοντας πως ήταν οι Βυζαντινοί που προσέγγισαν το Μεχμέτ αναζητώντας λύση. Το ενδεχόμενο δεν πρέπει να αποκλειστεί, καθώς είναι βέβαιο πως ανθενωτικοί ήταν σε διαπραγμάτευση με το σουλτάνο.

Ο αυτοκράτορας είχε αρνηθεί να εγκαταλείψει την πόλη καθώς περίμενε, μέχρι την τελευταία στιγμή, το θαύμα: την άφιξη βοήθειας από τη Δύση. Πείστηκε μόνο όταν επέστρεψαν οι ναύτες που έσπασαν τον τουρκικό κλοιό, ανοίχτηκαν στο Αιγαίο και δεν εντόπισαν κανένα δυτικό πλοίο. Με μνημειώδη γενναιότητα επέστρεψαν και ενημέρωσαν τον αυτοκράτορα. Ήταν 23 Μαΐου.

Στο τουρκικό ασκέρι άρχισαν να ανησυχούν. Η άμυνα είχε εξασθενήσει, αλλά η πόλη δεν έπεφτε. Και άρχισαν να κυκλοφορούν φήμες πως φτάνει χριστιανική βοήθεια από τη Δύση. Στις 26 Μαΐου ο σουλτάνος συγκάλεσε σύσκεψη στη σκηνή του. Ο βεζίρης Χαλίλ επέμενε για τη λύση της πολιορκίας και ο Μεχμέτ δεν έκρυβε τον προβληματισμό του. Έστειλε να ρωτήσουν τους άνδρες και ο Ζαγανός πασάς του ανακοίνωσε πως όλοι ήταν έτοιμοι για τη μεγάλη επίθεση. Ορίστηκε για την Τρίτη 29 Μαΐου. Οι δερβίσηδες εκστασιασμένοι άρχισαν το χορό τους, τα τύμπανα έδιναν ρυθμό, οι στρατιώτες είχαν δύο μέρες στη διάθεσή τους για ανάπαυση και προσευχή. «Γεια σας, παιδιά του Μωάμεθ. Όλοι αυτοί οι άπιστοι θα γίνουν σκλάβοι μας. Θα τους πουλήσουμε και τόσα θα είναι τα πλούτη που θα αποκτήσουμε που δεν θα ξέρουμε τι να τα κάνουμε. Με τα γένια των παπάδων τους θα φτιάξουμε τριχιές για τα άλογα μας. Τις γυναίκες και τις κόρες τους θα τις απολαύσουμε. Ας πολεμήσουμε με καλή καρδιά για τη δόξα του Μωάμεθ». Πίσω από τα τείχη άκουγαν τις κραυγές και έλαβαν, με βέλη, τα μηνύματα των χριστιανών που υπηρετούσαν στις τάξεις του σουλτάνου. Όλοι γνώριζαν πως την Τρίτη θα γινόταν η μεγάλη επίθεση. Ξημέρωνε η 28η Μαΐου.

Το ξημέρωμα στην πολιορκημένη πόλη σήμανε από τους ήχους των καμπαναριών, που καλούσαν τον πληθυσμό στις λιτανείες. Και όταν τελείωσε η πάνδημος λιτανεία, ο Παλαιολόγος κάλεσε όλους τους αξιωματούχους στο παλάτι των Βλαχερνών. Η περιγραφή του Φρατζή αποδίδει συγκλονιστικές στιγμές. Ο Κωνσταντίνος τους είπε πως σε λίγο θα άρχιζε η μεγάλη έφοδος. Απευθύνθηκε προς τους Έλληνες και τους θύμισε πως ο άνθρωπος θα πρέπει να είναι έτοιμος να πεθάνει για τις

τέσσερις μεγάλες αξίες, την πατρίδα, την πίστη του, τον ηγεμόνα και την οικογένεια του. Τώρα ο λαός της Κωνσταντινούπολης έπρεπε να είναι έτοιμος να πεθάνει και για τις τέσσερις. Αναφέρθηκε στη δολιότητα του άπιστου σουλτάνου, τους ζήτησε να θυμηθούν ότι είναι απόγονοι αρχαίων ηρώων. Στη συνέχεια απευθύνθηκε στους Λατίνους και τους ευχαρίστησε για τις υπηρεσίες και τη συμπαράσταση τους. Ζήτησε συγχώρεση από όλους και προέτρεψε άπαντες να πράξουν το ίδιο. Ο Φρατζής περιγράφει τους συγκινητικούς εναγκαλισμούς Ελλήνων και Λατίνων λίγο πριν από τη μεγάλη μάχη. Στην Αγία Σοφία ορθόδοξοι και καθολικοί ιερείς φόρεσαν τα επίσημα άμφια για την τελευταία λειτουργία. Οι αξιωματούχοι και οι στρατιωτικοί ηγέτες κοινωνήσαν και μετά επέστρεψαν στις θέσεις τους. Ο αυτοκράτορας διέταξε να κλειδώσουν οι πύλες πίσω τους για να μην υπάρξει υποχώρηση. Και αφού ζήτησε συγχώρεση από τους οικείους του, ξεκίνησε για την τελευταία ιππηλασία στα τείχη...

Η Αλωση

Ο σουλτάνος έδωσε το σύνθημα της επίθεσης μετά τα μεσάνυχτα της 29ης Μαΐου. Η πολιορκημένη Πόλη συγκλονίστηκε από τις κραυγές των επιτιθέμενων, τα σήμαντρα και οι καμπάνες των εκκλησιών άρχισαν να χτυπούν και να καλούν τον κόσμο στα τείχη. Η βασική γραμμή άμυνας ήταν είδη παρατεταγμένη και οι άνδρες ξύπνησαν από τον ταραγμένο ύπνο τους.

Ο Μεχμέτ είχε οργανώσει την έφοδο κατά κύματα, υιοθετώντας την προσφιλή τακτική του. Έστειλε πρώτα τους άτακτους με σκοπό να κουράσουν τους αμυνόμενους, αλλά και για να δημιουργήσουν, με τα σώματα τους, προγεφύρωμα για τα επίλεκτα τμήματα του στρατού. Από πίσω τους έστειλε στρατονόμους που σκότωναν όποιον επιχειρούσε να υποχωρήσει. Η νύχτα φωτίστηκε από τις φωτιές, οι κραυγές έδιναν φωνή στον εφιάλτη. Οι επιτιθέμενοι ήταν τόσο πολλοί ώστε στριμώχτηκαν κάτω από τα τείχη και έγιναν εύκολη λεία στις πέτρες και στα βέλη των αμυνομένων. Για δύο ώρες αλληπάλληλα κύματα επιθέσεων πολιορκούσαν τα τείχη της Πόλης, αλλά οι χριστιανοί απαντούσαν αποτελεσματικά. Άρχισαν να ελπίζουν πως μπορούσαν να κρατήσουν την πόλη και αυτή τη φορά. Οι από θαλάσσης επιθέσεις δεν ήταν αποτελεσματικές, ήταν προσηματικές για να απασχολούν άνδρες στα τείχη.

Ο σουλτάνος έδωσε εντολή στους άτακτους να υποχωρήσουν και να μαζέψουν τα χιλιάδες πτώματα από το πεδίο της μάχης. Ακολούθησε το ασκέρι της Ανατολής του Ισχάκ πασά, αλλά και πάλι τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά για τους οθωμανούς. Η πυκνή διάταξη επέτρεπε στους χριστιανούς να βάλλουν στα τυφλά και να τους θερίζουν.

Η τακτική των Τούρκων βασίστηκε αποκλειστικά και μόνο στον όγκο των δυνάμεων που μπορούσαν να διαθέσουν. Οι επιτιθέμενοι έφεραν σκάλες και μηχανισμούς που θα τους επέτρεπαν να υψώσουν ανεμόσκαλες στα τείχη. Παράλληλα, σημάδευαν με βέλη τους χριστιανούς πίσω από τα τείχη. Ήταν, τελικά, μία μάχη που κρίθηκε από το πυροβολικό. Αν ο σουλτάνος δεν διέθετε τη δύναμη πυρός δεν θα μπορούσε να εισέλθει στην πόλη. Μοναδική επιλογή θα ήταν ο αποτελεσματικός αποκλεισμός που θα έφερνε τους πολιορκημένους στα όρια της λιμοκτονίας.

Λίγο πριν το ξημέρωμα το μεγάλο κανόνι κατάφερε να γκρεμίσει ένα μεγάλο τμήμα του εξωτειχίου στην πύλη του Αγίου Ρωμανού. Τριακόσιοι οσμανλήδες πέρασαν μέσα από τα τείχη, αλλά αποδεκατίστηκαν από τους άνδρες του Παλαιολόγου. Τότε, όταν ο ήλιος άρχισε να φωτίζει το πεδίο της εφιαλτικής μάχης, ο σουλτάνος διέταξε την έφοδο των γενίτσαρων. Οι εξαντλημένοι χριστιανοί αξιοποιούσαν στο μέγιστο βαθμό το αμυντικό πλεονέκτημα των υψηλών τειχών και μπορούσαν να κρατούν τους γενίτσαρους μακριά. Όλα έδειχναν πως η άμυνα μπορούσε να συγκρατήσει την επίθεση. Αλλά τότε κάποιος ειδοποίησε τον αυτοκράτορα πως ο Ιουστινιάνης πληγώθηκε. Πόσο σοβαρός ήταν ο τραυματισμός; Οι πηγές δεν συμφωνούν. Ο Φραντζής, ο οποίος αποτελεί την κύρια πηγή ιστορικής καταγραφής, υποστηρίζει πως ο Ιουστινιάνης πληγώθηκε ολίγον τι. Αργότερα βενετσιάνοι χρονικογράφοι υποστήριξαν πως δέιλιασε, άλλοι έγραψαν πως πληγώθηκε στο πόδι και άλλοι πως χτυπήθηκε στο στέρνο. Οι άνδρες του ετοιμάστηκαν να τον μεταφέρουν στο πλοίο του και άρχισαν να εγκαταλείπουν τη γραμμή άμυνας. Ο Παλαιολόγος έσπευσε να εκλιπαρήσει τον αδελφό του να κάνει υπομονή, αλλά ο πρωτοστράτορας είχε αποφασίσει να εγκαταλείψει το πεδίο της μάχης.

Επιστρέφοντας στα τείχη, ο αυτοκράτορας πέταξε τα αυτοκρατορικά διάσημα και ρίχθηκε στη μάχη. Ο σουλτάνος διέκρινε την αναταραχή και διέταξε το πυροβολικό να πλήξει εκ νέου τα τείχη. Από το ρήγμα η επίλεκτη ομάδα του γίγαντα γενίτσαρου Χασάν πέρασε στον περίβολο του εξωτειχίου. Ο Χασάν σκοτώθηκε, αλλά κάποιοι κατάφεραν να ανέβουν στα τείχη. Την ίδια στιγμή η σημαία του σουλτάνου φάνηκε να κυματίζει επάνω από την Κερκόπορτα, την οποία, κατά την κρατούσα άποψη, οι βυζαντινοί είχαν ξεχάσει να κλειδώσουν. Εάλω η Πόλις!

Εκατοντάδες γενίτσαροι άρχισαν να περνούν στην πόλη και να καταστρέφουν την αμυντική διάταξη. Ο Παλαιολόγος χάθηκε στη μάχη. Κανένas δεν τον ξανάδε.

Με θρήνο και τρόμο η Πόλη υποδέχθηκε τον κατακτητή. Η περιγραφή του φιλότουρκου Κριτόβουλου, είναι χαρακτηριστική: 'Αμα σφάξανε πλήθος ανθρώπων και είδανε πως κανένas δεν αντιστεκόταν, σκέφτηκαν το διαγούμισμα. Μπουλούκια μπουλούκια τρέξανε να μπουν στα μέγαρα των δυνατών, άλλοι προτίμησαν τις εκκλησίες και άλλοι σκορπίστηκαν στα σπίτια του κοσμάκη, αρπάζοντας, βουτώντας, πλιατσικολογώντας, σκοτώνοντας, ατιμάζοντας, σκλαβώνοντας άνδρες, γυναίκες, παιδιά, γέρους, νέους, παπάδες, καλόγερους, ανθρώπους κάθε ηλικίας και τάξης. Ακολούθησε η σφαγή στην Αγία Σοφία και τη νύχτα ο σουλτάνος μπήκε στην πόλη και κατευθύνθηκε προς τη μεγάλη εκκλησία. Κατόπιν εντολής του, ο μεγαλύτερος σε ηλικία ιμάμης ανέβηκε στον άμβωνα και ευχαρίστησε τον Αλλάχ. Ο Μωάμεθ βγήκε από την Αγία Σοφία και κατευθύνθηκε προς το παλιό παλάτι των Αυτοκρατόρων. Καθώς τα πασούμια του πατούσαν επάνω στα μωσαϊκά, λέγεται πως ψιθύρισε τους στίχους ενός Πέρση ποιητή: «Η αράχνη υφαίνει τα πέπλα της στο παλάτι των Καισάρων. Η κουκουβάγια καλεί τους φρουρούς στα κάστρα της Αφρασίας». Ήταν μόλις 21 ετών.

Η «αιρετική» άποψη

Από ορισμένους μελετητές εγείρεται το ερώτημα για πιθανή συνθηκολόγηση των δύο πλευρών πριν από την είσοδο των Τούρκων στην Πόλη. Ιδιαίτερα κατά τον 19ο αιώνα, η άποψη περί συνθηκολόγησης και μερικής παράδοσης διατυπώθηκε από κάποιους ιστορικούς. Ωστόσο, στον 20ό αιώνα η επιρροή της νέας βυζαντινολογίας ήταν τόσο ισχυρή που περιόρισε την εν λόγω άποψη.

Σήμερα, πολιτικά και ιστορικά ορθή θεωρείται η αφήγηση που περιορίζει τις επιπτώσεις στην άμυνα από τη σύγκρουση ενωτικών και ανθενωτικών και περιγράφει την αδιαπραγμάτευτη στάση των αμυνομένων απέναντι στον πολιορκητή. Για την πληρότητα της συνοπτικής επετειακής αναφοράς μας, θεωρούμε χρήσιμο να αντιπαραθέσουμε και τα επιχειρήματα της «άλλης πλευράς», που προτάσσει τη διαπραγμάτευση και τη συνθηκολόγηση ως κύρια συστατικά της ιστορικής αλήθειας. Η άποψη αυτή κωδικοποιήθηκε και από τον Γιάννη Κορδάτο, από έργα του οποίου αντλήσαμε στοιχεία.

Η αιρετική, λοιπόν, άποψη για την πτώση της Κωνσταντινούπολης αντλεί, κατά κύριο λόγο, στοιχεία από τουρκικές και πατριαρχικές πηγές, καθώς όλοι οι βυζαντινοί και οι λατίνοι χρονικογράφοι συμφωνούν πως οι Τούρκοι μπήκαν στην Πόλη έπειτα από γενική επίθεση στις 29 Μαΐου. Ωστόσο, υπάρχουν πηγές που υποστηρίζουν πως η Πόλη παραδόθηκε ύστερα από συμφωνία.

Ο Εβλιά Τσελεμπί γράφει πως ύστερα από πολλές επιθέσεις η άμυνα της Πόλης παρέλυσε, καθώς η σύγκρουση μεταξύ ενωτικών και ανθενωτικών διέρρηξε τον αμυντικό ιστό. Έτσι, υποστηρίζει ο Τσελεμπί, πολλοί ύψωσαν σημαίες στα τείχη και ζητούσαν συνθηκολόγηση. Τους χορηγήθηκε προθεσμία μίας ημέρας για να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους και στις 29 Μαΐου ο σουλτάνος μπήκε στην πόλη και κατάσφαξε τους ενωτικούς που αντιστάθηκαν. Ο Εβλιά δεν θεωρείται αυθεντική πηγή, αλλά αντλεί στοιχεία από τουρκικά αρχεία και παραδόσεις.

Ο Ρώσος ιστορικός Ντιμίτρι Καντεμίρ (1673-1723) έζησε πολλά χρόνια στην Τουρκία και μελέτησε τα αυτοκρατορικά αρχεία. Αυτός υποστηρίζει πως στις 27 Μαΐου ο Παλαιολόγος αποφάσισε να στείλει διαπραγματευτές στον σουλτάνο, προκειμένου να παραδώσει την Πόλη. Οι πρέσβεις έγιναν δεκτοί με θερμή από τον σουλτάνο και επιτεύχθηκε η συμφωνία. Ο Καντεμίρ δεν αναφέρεται στο περιεχόμενο της συμφωνίας, αλλά κατά πάσα πιθανότητα θα πρόκειται για τη διαπραγμάτευση που ο Φραντζής περιγράφει πως έγινε μέσα στην Κωνσταντινούπολη από πρέσβεις του σουλτάνου: ο Παλαιολόγος θα έφευγε, θα τον ακολουθούσαν όσοι ήθελαν και θα επέστρεφε στον Μοριά, τον οποίο του παραχωρούσε ο Μεχμέτ.

Ο Καντεμίρ συνεχίζει την αφήγησή του και σημειώνει πως ο σουλτάνος ήθελε να προσθέσει ορισμένους όρους στη συμφωνία και για το λόγο αυτό έστειλε πρεσβευτές στην Κωνσταντινούπολη. Αυτοί δέχτηκαν την επίθεση των φρουρών, οι οποίοι δεν γνώριζαν την ιδιότητα τους. Τότε ο Μωάμεθ διέταξε γενική επίθεση. Ο Καντεμίρ γράφει πως κατά την έφοδο σκοτώθηκαν αρκετοί, μαζί τους και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Όταν οι Τούρκοι είχαν καταλάβει τη μισή πόλη, οι αμυνόμενοι σήκωσαν λευκές σημαίες και επικαλέστηκαν τη συμφωνία μεταξύ του αυτοκράτορα και του σουλτάνου. Την επομένη, πάντα κατά τον Καντεμίρ, ο σουλτάνος μπήκε στην Πόλη και απευθύνθηκε προς τους χριστιανούς: «Στη συνθήκη που συνομολογήσαμε σας υποσχέθηκα ότι οι εκκλησίες και τα μοναστήρια θα μείνουν άθικτα και καμία προσβολή δεν θα γίνει στη θρησκεία σας. Επειδή εγώ κατέλαβα την Πόλη κατά το ήμισυ με τα όπλα και κατά το ήμισυ δια παραδόσεως, θεωρώ δίκαιο οι θρησκευτικοί χώροι

που υπάρχουν στο τμήμα που κατέλαβα να μεταβληθούν σε τζαμιά. Τα υπόλοιπα θα αφεθούν στην κατοχή των χριστιανών».

Ο Κορδάτος υποστηρίζει πως όταν πρότειναν στον Παλαιολόγο να φύγει, οι σύμβουλοί του γνώριζαν το περιεχόμενο της συμφωνίας. Αν έφευγε χωρίς συμφωνία θα τον σκότωναν οι ανθενωτικοί. Άλλωστε, γράφει ο Κορδάτος, ο Κωνσταντίνος δεν ήταν ούτε υποκριτής ούτε άνανδρος.

Κατά τον Κορδάτο, όταν μαθεύτηκε η συμφωνία στην Πόλη, οι ενωτικοί συγκεντρώθηκαν στην Αγία Σοφία και στην Πύλη του Ρωμανού, προκειμένου να φύγουν. Οι ανθενωτικοί κοιμήθηκαν ήσυχοι και έβαλαν συμφωνημένα σημάδια στις πόρτες τους για να δηλώσουν στους Τούρκους την αποδοχή τους. (Κατά την αντίθετη άποψη, σημάδια έβαλαν οι Τούρκοι στρατιώτες, για να δείξουν στους συναδέλφους τους ότι ήδη είχαν λεηλατήσει το σπίτι...)

Όταν το πρωί της 29ης Μαΐου διαδόθηκε ότι ο Παλαιολόγος δεν αποδέχεται τη συμφωνία, ξέσπασαν οι ταραχές. Οι ανθενωτικοί άνοιξαν την Κερκόπορτα, οι ενωτικοί έσπευσαν να αντισταθούν και ακολούθησε η έφοδος των Τούρκων. Η τοποθέτηση τουρκικής φρουράς στο σπίτι του Λουκά Νοταρά, του επικεφαλής των ανθενωτικών, θεωρείται επιβεβαίωση της σχετικής συμφωνίας.

Σύμφωνα με τον Κορδάτο, η συνθηκολόγηση και η συμφωνία παράδοσης επιβεβαιώνεται από πατριαρχικές πηγές. Ο εκκλησιαστικός χρονογράφος Μαλαξός, που έζησε τον 16ο αιώνα, αφηγείται πως ο πατριάρχης Ιερεμίας Α' επικαλέστηκε τη συμφωνία για να αποτρέψει τον σουλτάνο από την καταστροφή ναών. Ο Μαλαξός γράφει πως ο πατριάρχης βρήκε τρεις μάρτυρες, γενίτσαρους που είχαν πολεμήσει στην πολιορκία και επιβεβαίωσαν τη συμφωνία. Το ίδιο περιγράφει και ο ιστορικός της πατριαρχικής ιστορίας Αθανάσιος Ψηλάντης, αλλά τοποθετεί το περιστατικό στα χρόνια του πατριάρχη Θεόληπτου (1514-1520).

Η λεηλασία και ο Λουκάς Νοταράς

«Η Κερκόπορτα, ένας κόκκος άμμου, έκρινε την ιστορία του κόσμου»
Στ. Τσβαίχ

Το πόσοι ακριβώς ήταν εκείνοι που έχασαν τη ζωή τους στην Άλωση δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια από τις βασικές μας πηγές για τα γεγονότα. Οι ιστοριογράφοι αναφέρουν αριθμούς μεταξύ δύο και τεσσάρων χιλιάδων, παράλληλα όμως συμφωνούν ότι ήταν δεκάδες χιλιάδες εκείνοι που πουλήθηκαν ως δούλοι. Τα πτώματα των νεκρών υπερασπιστών

πετάχτηκαν στη θάλασσα -- ο αριθμός τους δεν επέτρεπε κανονικές κηδείες.

Όσοι κατόρθωσαν να διαφύγουν --κυρίως δυτικοί-- φόρτωσαν σε κάρα και καράβια και πήραν μαζί τους έναν τεράστιο αριθμό βιβλίων, που έφτασαν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Έργα του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, θεολογικά έργα, έργα των τραγικών, έφυγαν σε φορτία για τη Δυτική Ευρώπη, ενώ, πολλά τα πούλησαν οι ίδιοι οι κάτοικοι της Πόλης αντί εξευτελιστικού αντιτίμου. Πάντως, ο μεγαλύτερος αριθμός των πολύτιμων βιβλίων (60.000 κατά τον θρήνο *Lamento di Constantinopoli* και 120.000 κατά τον Αρμένιο Αβραάμ) κήηκαν σε μεγάλη φωτιά που άναψαν οι Τούρκοι για να καταστρέψουν «τα βιβλία των απίστων». Πολλά από τα βιβλία που σώθηκαν έφτασαν στα χέρια των

βυζαντινών λογίων που ζούσαν και δίδασκαν στην Ιταλία, ήδη από την εποχή της Φλωρεντίας.

Κατά το έθιμο των μουσουλμάνων, οι στρατιώτες του Μωάμεθ Β' επί τρεις μέρες και τρεις νύχτες λεηλατούσαν την κατακτημένη πόλη. Κατά το ίδιο έθιμο, όλοι οι κάτοικοι μιας πόλης που δεν έσκυψε το κεφάλι γίνονταν δούλοι -- μπορούσαν να πουληθούν στα παζάρια, αν δεν είχαν αρκετά χρήματα για να εξαγοράσουν την ελευθερία τους. Το παλάτι, σπίτια, εκκλησιές, μοναστήρια λεηλατήθηκαν. Πολλές νεαρές καλόγριες αυτοκτόνησαν για να αποφύγουν τον εξευτελισμό του βιασμού -- αν και οι γεροντότεροι συμβούλευαν την αποδοχή της «τιμωρίας από τον Θεό», που είχε πάρει το πρόσωπο του Μεχμέτ Φατίχ, του Μωάμεθ του Κατακτητή.

Πολλοί κατέφυγαν στην Αγία Σοφία, ζητώντας την προστασία του Θεού. Ο ναός μετατράπηκε για μια ακόμα φορά, μετά το 1204, σε τόπο σφαγής και φρίκης. Η λαϊκή παράδοση καταγράφει τη μεγάλη σφαγή: «Σε μια κολόνα της Αγια-Σοφιάς, ψηλά, πολύ ψηλά, φαίνεται ως τα τώρα το αίμα. Είναι σημάδι που έβαλε ο Αμιράς ο Μουχαμέτης με την απαλάμη του βουτηγμένη στο αίμα, όταν μπήκε στην Αγια-Σοφιά και την έκαμε τζαμί. Κι έφτασε τόσο ψηλά γιατί πατούσε απάνου σε σωρούς κορμιά των χριστιανών που σκότωσαν μες στην εκκλησιά οι Τούρκοι» (Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις*). Με την παρουσία του σουλτάνου, που έφτασε το απόγευμα

της αποφράδας μέρας στην Αγια-Σοφιά, οι μουσουλμάνοι κατακτητές προσευχήθηκαν μέσα στην κατακτημένη εκκλησία στον δικό τους θεό, με το πρόσωπο στραμμένο στη Μέκκα -- ο ίδιος ο σουλτάνος είχε καλέσει τον ιμάμη.

Ο Μωάμεθ κατέλυσε στις Βλαχέρνες από το πρώτο κιόλας βράδυ. Εκεί συνάντησε τον Μέγα Δούκα της αυτοκρατορίας, τον Λουκά Νοταρά, ανθενωτικό και σοφό άντρα, τον οποίο προόριζε για βοηθό του στη διοίκηση της Πόλης, καθώς γνώριζε την περίφημη φράση του Δούκα, που επιβιώνει ακόμα στη λαϊκή παράδοση, ως «καλύτερα σαρίκι τούρκικο παρά τιάρα παπική». Αμέσως μετά, υποχρέωσε το Δούκα και την οικογένειά του να μείνουν σε κατ' οίκον περιορισμό, περισσότερο για να τον γλιτώσει από το μένος των στρατιωτών παρά γιατί κινδύνευε από τον Νοταρά.

Στο γλέντι που ακολούθησε την κατάκτηση, στις Βλαχέρνες, οι φίλοι του Μωάμεθ τού περιέγραψαν την ωραιότητα του 14χρονου γιου τού Νοταρά - και ο μεθυσμένος παιδόφιλος σουλτάνος έστειλε μήνυμα στο Δούκα: «Στείλε μου τον γιο σου». Ο Δούκας αρνήθηκε και ο σουλτάνος έστειλε στρατό να του φέρει σιδηροδέσμιους το Δούκα, τον γιο του και τον γαμπρό του, τους τρεις τελευταίους άντρες της γενιάς των Νοταράδων -- οι άλλοι γιοι του Δούκα είχαν πέσει μαζί με τον Αυτοκράτορα μαχόμενοι στα τείχη. Ο 14χρονος γιος του Δούκα ήταν ένα πανέμορφο αγόρι, αμούστακο ακόμα, το οποίο γοήτευσε τον Μωάμεθ ερωτικά. Ο σουλτάνος ζήτησε από τον Δούκα να του παραδώσει τον γιο του για το χαρέμι, γιατί διαφορετικά θα τους σκότωνε και τους τρεις. Ο Δούκας, φοβούμενος ότι ο μικρός του γιος θα υπέκυπτε αν έβλεπε να αποκεφαλίζουν τον πατέρα του μπροστά του, ζήτησε μια χάρη από τον σουλτάνο: να σκοτώσουν πρώτα τον γιο του, κατόπιν τον γαμπρό του και τέλος τον ίδιο. Έτσι πέθαναν, όπως ζήτησε ο Λουκάς Νοταράς. Από τους Νοταράδες επιβίωσε μόνο η κόρη του Δούκα Νοταρά, η Άννα, που ήταν εγκαταστημένη στη Βενετία και δεχόταν, φιλοξενούσε και φρόντιζε όποιον έφτανε πρόσφυγας στην πόλη των Δόγηδων.

Σύμφωνα με τους ιστορικούς, η στάση του Νοταρά απέναντι στο θάνατο αποτελεί την επιβεβαίωση της γνησιότητας των ανθενωτικών συναισθημάτων του και της άποψής του ότι η επιβίωση του γένους ήταν αλληλένδετη με την επιβίωση της ορθοδοξίας.

Κατά τον Σ. Ράνσιμαν, «η Ιστορία επιδικάζει ότι η υπό τέφραν επιβίωση του ελληνισμού και η αναγέννησή του οφείλονται στην μετά την αποτυχία της Ένωσης επίσπευση της πτώσης της Κωνσταντινουπόλεως. Η θέση και η στάση του Νοταρά δικαιώνονται. Πολιτική οξύνοια ή

άκρατος θρησκευτικός φανατισμός που ταυτίστηκε με μια σωστή τοποθέτηση; Ο Νοταράς παίρνοντας θέση κατά της ένωσης των Εκκλησιών υπάκουε στο βαθύ ένστικτο της διαίωνισης της φυλής, που ήταν ανέκκλητα δεμένη με την ορθοδοξία. Η θυσία του, το τραγικό τέλος του, που αποκαλύπτουν τη γνησιότητα των αισθημάτων του, συνηγορούν ως απάντηση. Πέρα όμως από την ιστορική του δικαίωση, το ψυχικό του σθένος είναι παράδειγμα πολύ ισχυρότερο π.χ. από το «ή ταν ή επί τας» και άλλα παραδείγματα της Ιστορίας. Η θυσία των ηττημένων έχει μεγαλύτερη αξία από κείνη των ελευθέρων».

Οι πρώτες μέρες και ο Γεννάδιος Σχολάριος

Μετά το τριήμερο της λεηλασίας, ο Μωάμεθ ζήτησε από τους εναπομείναντες κληρικούς να εκλέξουν Πατριάρχη, επιθυμώντας να μετατρέψει την Εκκλησία σε βιλαέτι, δηλαδή διοικητικό οργανισμό των ορθοδόξων, μέσω του οποίου θα μπορούσε να ζητά ευθύνες από τον εκάστοτε Πατριάρχη για τα πεπραγμένα των μελών της Εκκλησίας.

Ο σουλτάνος παραδίδει στο Γεννάδιο τον πατριαρχικό θρόνο

Οι κληρικοί πρότειναν τον Γεννάδιο (Γεώργιος, πριν γίνει μοναχός) Σχολάριο, γνωστό ανθενωτικό, που όλα τα χρόνια από τη Φεράρα Φλωρεντία και μετά ήταν κλεισμένος στο κελί του --γέρων γαρ-- στη μονή του Παντοκράτορα και έβγαине μόνο για να εκφωνήσει πύρινους λόγους κατά της ένωσης των Εκκλησιών. Ωστόσο, ο Γεννάδιος δεν βρισκόταν πια εκεί, δεν βρισκόταν καν στην πόλη. Μετά τη λεηλασία, οι στρατιώτες τον είχαν πουλήσει

δούλο σε έναν πλούσιο Τούρκο της Αδριανούπολης, ο οποίος, είναι αλήθεια, φέρθηκε με σεβασμό στον ιδιαίτερα μορφωμένο γέροντα που περιήλθε στην κατοχή του.

Όταν, τελικά, εντοπίστηκε στην Αδριανούπολη ο γέρων Γεννάδιος, οδηγήθηκε μπροστά στον Μωάμεθ και, έπειτα από ολιγόωρη συνομιλία με τον σουλτάνο, δέχτηκε να γίνει ο νέος Πατριάρχης, ο πρώτος μετά την 'Αλωση που χειροτονήθηκε από σουλτάνο και όχι από αυτοκράτορα. Ήταν, όμως, και ο μόνος από τους μεγάλους λόγιους των τελευταίων ετών της Αυτοκρατορίας που δέχτηκε να υπηρετήσει το σκλαβωμένο λαό. Από τους δύο μεγάλους λόγιους που έζησαν μετά την 'Αλωση, ο ένας, ο Γεννάδιος, επέλεξε να παραμείνει στην Πόλη ελπίζοντας στην αναγέννηση της Αυτοκρατορίας και ο άλλος, ο Βησσαρίων, έγινε καρδινάλιος στη Ρώμη, επιλέγοντας τη Δύση.

Ο διχασμός αυτός έχει προφανή συμβολική διάσταση -- ο ίδιος διχασμός βιώνεται από τότε ως σήμερα στην ελληνική διανόηση, με τον ίδιο φανατισμό και την ίδια εμμονή. Οι δύο αέναα αγωνιζόμενες πλευρές της ελληνικής παιδείας έχουν τις ρίζες τους στα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου και προσωποποιούνται στους δύο αυτούς άντρες, τους δύο «Πατριάρχες» -- ο Πάπας έστεψε τον Βησσαρίωνα Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως λίγα χρόνια μετά την 'Αλωση

Το νέο Πατριαρχείο φιλοξενήθηκε στη Μονή της Παμμακάριστου και ο Σχολάριος ανέλαβε «μόνος του να παίξει έναν εποικοδομητικό ρόλο στην ταξινόμηση του νέου κόσμου», όπως σημειώνει ο Σ. Ράνσιμαν. «Ο Γεννάδιος κλήθηκε να ενώσει την Εκκλησία του λαού του και να δώσει μιαν Αυλή στην οποία διατηρείται η παλαιά δραματικότητα της αυτοκρατορικής εθιμοτυπίας μέσα στο σκοτάδι, ώσπου να έρθει πάλι η αυγή και το Βυζάντιο να αναγεννηθεί σαν τον Φοίνικα. Αυτή η αυγή δεν ήρθε ποτέ». Και όπως καταγράφει ο ίδιος ιστορικός, «οι όροι που ο Πατριάρχης Γεννάδιος πέτυχε, συνένωσαν την ελληνική Εκκλησία και την πλειονότητα του ελληνικού λαού κάτω από μια αυτόνομη διοίκηση... Παρά τα σφάλματα και τις αδυναμίες της, η Εκκλησία επέζησε και όσο επιζούσε η Εκκλησία ο ελληνισμός δεν μπορούσε να πεθάνει».

Στην Ευρώπη οι αντιδράσεις ήταν χλιαρότατες. «Η δυτική Ευρώπη, με προγονικές μνήμες ζηλοτυπίας προς τον βυζαντινό πολιτισμό και με την αίσθηση ενοχής να την κατατρύχει ότι εγκατέλειψε την Πόλη, στο τέλος, προτίμησε να λησμονήσει το Βυζάντιο». Ο καρδινάλιος Ισίδωρος στην αλληλογραφία του ονομάζει τους Τούρκους Τεύκρους --απογόνους των Τρώων-- και ένα γράμμα, που υποτίθεται ότι έχει γραφτεί από τον Μωάμεθ Β', φιλοξενεί τα παράπονα του Πορθητή γιατί Ιταλοί και Τούρκοι ήταν από την ίδια ρίζα και άρα δεν θα έπρεπε να δείχνουν οι «απόγονοι του Αινεία» μίσος προς τους λοιπούς Τρώες...

Για πολλούς δυτικούς, η λεηλασία της Κωνσταντινούπολης ήταν η τιμωρία για τη λεηλασία της Τροίας από τους Έλληνες. Η δυτική χριστιανοσύνη ήταν αδιάφορη προς το δράμα που συντελούνταν στην Πόλη, με ελάχιστες φωτεινές εξαιρέσεις*. Μετά τον θάνατο του έκπτωτου Πατριάρχη Γρηγορίου Μάμμα το 1459, ο Πάπας, με μια πρωτοφανή στα χρονικά των Εκκλησιών κίνηση, αναγόρευσε τον Ισίδωρο Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως -- με τον θάνατο του Ισίδωρου, το 1463, τον διαδέχτηκε στην παπική «Πατριαρχία» ο πάλαι ποτέ ενωτικός και κατόπιν καρδινάλιος Βησσαρίων.

Ο γραμματέας και φίλος του Αυτοκράτορα, ο ιστοριογράφος της 'Αλωσης Γεώργιος Σφραντζής, αφού εξαγόρασε την ελευθερία της οικογένειάς του,

εγκαταστάθηκε αρχικά στην Κέρκυρα και αργότερα στη Λευκάδα, όπου ο ίδιος και η σύζυγός του αποφάσισαν να γίνουν μοναχοί. Πέθανε το 1478, αφήνοντας στο κελί του τα πολύτιμα χειρόγρατά του.

Οι δύο αδερφοί του Κωνσταντίνου, οι δεσπότες του Μορέως Δημήτριος και Θωμάς, από τους πρώτους που δήλωσαν φόρου υποτελείς στον Σουλτάνο, έδωσαν στον Μωάμεθ την αφορμή να μπει στα εδάφη τους, όταν τον προσκάλεσαν οι ίδιοι να τους βοηθήσει στην καταστολή εξέγερσης που ακολούθησε την είδηση της 'Αλωσης. Όταν το 1458 δεν απέστειλαν, όπως όφειλαν, το φόρο υποτέλειας, ο Μωάμεθ εισέβαλλε ο ίδιος στο δεσποτάτο, κατέλαβε τα μισά εδάφη του και τους υποχρέωσε, για να κρατήσουν τα υπόλοιπα, να του πληρώσουν σημαντικότερη αποζημίωση. Μια ακόμα καθυστέρηση στην καταβολή του φόρου, το 1460, τους κόστισε και το υπόλοιπο μισό δεσποτάτο και την τιμή τους -- ο Θωμάς έφυγε στην Κέρκυρα και κατόπιν στη Ρώμη κι έγινε ρωμαιοκαθολικός για να σώσει τη ζωή του, αφήνοντας ανυπεράσπιστο το βασίλειό του. Ο γιος του, ο Ανδρέας, έγινε μουσουλμάνος --Μεχμέτ πασάς-- και έφτασε σε υψηλά αξιώματα στην αυλή του Μωάμεθ. Από την άλλη πλευρά, η κόρη του Δημητρίου κατέληξε στο χαρέμι, όπου παρέμεινε παρθένα, ενώ ο ίδιος ο Δημήτριος, αφού κυβέρνησε για κάποιο διάστημα τη Λήμνο και κάποια ακόμα εδάφη των Γατελούζων που του παραχωρήθηκαν, έπεσε σε δυσμένεια και τελικά κλείστηκε σε μοναστήρι.

Ένα αναπάντεχο θύμα της 'Αλωσης ήταν ο φιλειρηνικός χαλίφης Χαλίλ Τσανταρλί. Συνελήφθη και θανατώθηκε τον Αύγουστο του 1453, με εντολή του σουλτάνου, που ποτέ δεν του συγχώρεσε το γεγονός ότι επέμενε να μην πολιορκηθεί η Πόλη -- είχε ζητήσει ακόμα και τη λύση της πολιορκίας. Οι σχέσεις των δύο αντρών δεν ήταν ποτέ καλές -- ο Μωάμεθ είχε «κληρονομήσει» τον χαλίφη από τον πατέρα του και ποτέ δεν τον εμπιστεύτηκε. Τον ανέχτηκε ως την 'Αλωση, προκειμένου να αποφύγει τυχόν προβλήματα, καθώς ακόμα ο θρόνος του δεν ήταν βέβαιος, αλλά τον σκότωσε αμέσως μετά, όταν πια ήξερε ότι ήταν ατράνταχτος στο θρόνο του.

** Ο Ολιβιέ ντε λα Μαρς χαρακτηρίζει τον Παλαιολόγο «τον μόνο αυθεντικό αυτοκράτορα, αληθινό κληρονόμο του Αυγούστου και του Κωνσταντίνου, αντίθετα προς τον τυχάρπαστο αυτοκράτορα της Γερμανίας».*

Προτεινόμενη βιβλιογραφία:

Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου, Ντ. Νίκολ, εκδ. Παπαδήμας
Το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Ντ. Νίκολ, εκδ. Καρδαμίτσα
Η κατάληψις του Βυζαντίου και της Αν. Ευρώπης, Ντ. Νίκολ, εκδ. Ελεύθερη Σκέψη
Σ. Ράνσιμαν, Η 'Αλωση της Κωνσταντινουπόλεως, εκδ. Μπεργαδή

Σ. Ράνσιμαν, η Τελευταία Βυζαντινή Αναγέννηση, εκδ. Δόμος
Ν.Ι. Γιαννακόπουλος, Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση, εκδ. Εστία
Η 'Αλωση της Πόλης, συλλογικός τόμος, εκδ. Ακρίτας
Η 'Αλωση του Βυζαντίου, Στ. Τσβαίχ, εκδ. Πατάκη
Ιστορία της Βυζαντινής Δημόσιας Λογοτεχνίας, Χανς Μπεκ, εκδ. Ιδρύματος ΕΤΕ
Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα, Χρ. Γιανναράς, εκδ. Δόμος
Οι Οθωμανοί, Andrew Wheatcroft, εκδ. Νέα Σύνορα-Λιβάνη
Η ιστορία των Τούρκων, Jean Paul Roux, εκδ. Γκοβόστη
Ακμή και Παρακμή του Βυζαντίου, Γ. Κορδάτου, εκδ. Μπουκουμάνη
Το ρωσικό χρονικό του Νέστορα Ισκεντέρη, εκδ. Κέδρος
Η 'Αλωση της Κωνσταντινούπολης, Αιμιλία Ιωαννίδου, Εναλλακτικές Εκδόσεις
Σύντομη Ιστορία του Βυζαντίου J.J. Norwich, εκδ. Γκοβόστη

Σχετικά Links Αφιέρωμα του Μακεδονικού Πρακτορείου
Ειδήσεων
Υστερη βυζαντινή περίοδος (Ιδρυμα
Μείζοντος Ελληνισμού)